

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (BAİBÜEFD)

Bolu Abant İzzet Baysal University
Journal of Faculty of Education

2023, 23(4), – 1921-1950 <https://dx.doi.org/10.17240/aibuefd.2023.-1314759>

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Türkiye’de Demokratik Gelişimin Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına Yansıması

The Progressive Republican Party and the Reflection of Democratic Development In Turkey
On Social Studies Textbooks

Fatma ÖNAL SOLMUŞ¹, Cemal AVCI²

Geliş Tarihi (Received): 14.06.2023

Kabul Tarihi (Accepted): 30.11.2023

Yayın Tarihi (Published): 15.12.2023

Öz: Cumhuriyet tarihinin kurulmuş ilk bağımsız muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, iyi niyetlenmiş bir oluşumun başarısızlıkla sonuçlandığının bir göstergesi olarak tarihte yerini almıştır. Partinin kurulmasının Türkiye Tarihi açısından önemli olması'nun nedeni partiyi kuranların Millî Mücadele’de Mustafa Kemal Paşa ile silah arkadaşlığı yapmış ve yakın arkadaşları olan Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy gibi isimlerin olmasıdır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın, Halk Fırkası ile inkılapların gerçekleştirme yöntemi, laikliğin uygulanışı ve ekonomi alanlarında görüşleri örtüşmemiştir. Halk Fırkası’nın uyguladığı devletçilik politikalarından uzaklaşıp batı tipi liberalizm savunan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, aynı zamanda demokratikleşme yolunda yapılmış ve yapılacak olan inkılaplara da yöntem konusunda muhalefet oluşturmaktadır. Bu muhalefetin oluşma zeminini Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyet’in ilanı gibi ses getiren olaylar neden olmuş olsa da asıl ses getiren olay Halifeliğin kaldırılması olmuştur çünkü laik toplum düzeni gerçekleştirmek amacıyla yapılan inkılaplar, ümmet bilincinden kopmamış toplumda tepkilere neden olmuştur. Bu gelişmeler sonunda kimi kesimlerin etnik, kimi kesimlerin dini olarak nitelendirdiği Şeyh Sait İsyanı’na partinin destek verdiği gerekçe gösterilerek Takriri Sükün Kanunu ile parti kapatılmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, günümüzde oluşmuş demokratik düzenin zeminini hazırlayan bir girişim olması sebebiyle Sosyal Bilgiler - İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında işleniş şekli olarak incelenmeye değer bir konudur. Bu çalışmada, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın Türk Siyasal hayatındaki yeri ve önemi üzerinde durulmuş ve ilgili konunun Sosyal Bilgiler ders kitaplarında ele alınış şekli incelenmiştir. Araştırmalar sonucunda 4.5 ve 6.Sınıf ders kitaplarında demokratikleşme, cumhuriyetçilik, siyasi parti kurma şeklinde asıl konuya bir zemin oluşturma ve hazır bulunuşluğu artırma şeklinde bilgiler yer alırken yaş ve sınıf düzeyi arttıkça ders kitaplarında konunun ele alınış boyutu derinleşmiş ve her demokratik adımın her zaman olumlu sonuçlar doğurmadığı görülmüş bu doğrultuda bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Siyasal muhalefet, Sosyal Bilgiler ders kitapları

&

Abstract: The first independent opposition party in the history of the Republic, the Progressive Republican Party, has taken its place in history as an indicator of the failure of a well-intentioned formation. The reason why the establishment of the party is important for the history of Turkey is that the founders of the party were Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, who had been comrades-in-arms and close friends with Mustafa Kemal Pasha during the National Struggle. The views of the Progressive Republican Party did not coincide with the People’s Party on the method of realization of the reforms, the implementation of secularism and the economy. The Progressive Republican Party, which moved away from the statist policies implemented by the People’s Party and advocated Western-type liberalism, also opposed the reforms that had been made and would be made on the road to democratization in terms of method. Although the grounds for the formation of this opposition were caused by events such as the abolition of the Sultanate and the proclamation of the Republic, the main event that made a sound was the abolition of the Caliphate, because the reforms made in order to realize a secular social order caused reactions in the society that could not break away from the ummah consciousness. . At the end of these developments, the party was shut down with the Takriri Silence Law on the grounds that the party had supported the Sheikh Sait Rebellion, which was characterized as ethnic by some and religious by others. Since the Progressive Republican Party was an initiative that prepared the ground for today’s democratic order, it is a subject worth examining in terms of the way it is covered in Social Studies - History of Revolution and Kemalism textbooks. In this study, the place and importance of the Progressive Republican Party in Turkish political life was emphasized and the way the related subject was handled in Social Studies textbooks was analyzed. As a result of the research, while the 4th, 5th and 6th grade textbooks contain information in the form of democratization, republicanism, forming a political party in the form of creating a basis for the main subject and increasing readiness, as the age and grade level increased, the dimension of the subject in the textbooks deepened and it was seen that every democratic step did not always have positive results and it was tried to develop a perspective in this direction.

Key words: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Political Opposition, Social Studies Textbook

Atf/Cite as: Önal Solmuş, F. & Avcı, C. (2023). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına Yansıması, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23 (4), 1921- 1950- doi.org/10.17240/aibuefd.2023.-1314759

İntihal-Plagiarizm/Etik-Ethic: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği, araştırma ve yayın etiğine uyulduğu teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and it has been confirmed that it is plagiarism-free and complies with research and publication ethics. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aibuefd>

Copyright © Published by Bolu Abant İzzet Baysal University– Bolu

¹ Sorumlu Yazar: Fatma ÖNAL SOLMUŞ, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, onalfatma93@gmail.com, <https://orcid.org/0009-0005-9200-6243>

² Prof. Dr. Cemal AVCI, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, avci_c@ibu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-7357-0790>

1. GİRİŞ

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde gerçekleşen toplumsal, sosyal, iktisadi gelişmeler incelendiğinde yapılan faaliyet ve kurumların işlevleri, Cumhuriyet'in oluşmasına giden yolda birer basamak olmuştur. Eşitlik ve beraberinde düşünülen yönetime katılma arzusu ve ilkesinin, Sened-i İttifak'tan başlayarak, Tanzimat ve Islahat Fermanları ile ortamı hazırlanmış olan Kanun-i Esasi'ye kolaylık sağladığı ve ardından Cumhuriyet olgusuna ortam yarattığı söylenebilir. Osmanlı Devleti 19.yy'da, her alanda değişim göstererek çeşitli fermanlar ve gelişmeler yaşamıştır. Yaşanılan bu değişim rüzgarının temelinde Batıcılık ve Osmanlılık fikir akımları vardır (Koçak, 2019, s. 208).

Egemenliğin kaynağını halktan alan yönetim biçimi olan demokrasinin Osmanlı Devleti'nde gelişmeye başlaması, Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa'nın padişah'tan yetki alarak Anadolu ve Rumeli derebeyleri ile 1808'de imzaladığı Sened-i İttifak ile olmuştur. Sened-i İttifak, çok kısa yürürlükte kalmasına rağmen padişahın yetkilerine sınır getirmesi sebebiyle hukuk devleti olma sürecinde önemli bir adım oluşturmuştur.

Devletin çağın şartlarına ayak uyduramayıp gerisinde kalması, askeri ve siyasi alanda devam eden başarısızlıklar Osmanlı Devleti'nin yenilmez bir devlet olduğu düşüncesini değiştirmiştir. Devlet üyeleri içinde bulunulan buhranı toparlamak için Tanzimat Fermanı'nı ilan etme kararı almıştır. Yenileşme tarihinin önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen Tanzimat Dönemi, 1839-1876 yıllarının genel adıdır. Tanzimat Fermanı'yla güvence altına alınacağı vaat edilen hakların dini ve etnik bir ayrıma tabi tutulmadan bütün tebaaya yönelik olması Osmanlılık fikrinin bir göstergesidir, diyebiliriz. Böylece bütün vatandaşların devlete olan bağlılıklarının artırılması hedeflenmiştir. Bu durum doğrultusunda azınlıkların bağımsızlık isteklerinden vazgeçmesi ve Avrupalı devletlerin kışkırtmalarının son bulması amaçlanmıştır.

18 Şubat 1856'da özellikle Müslüman olmayan halkın haklarını korumak ve artırmak düşüncesiyle Islahat Fermanı kabul edilmiştir. Bu fermanın kabul edilmesinde yabancı devletlerin uzun yıllar süren baskıları ve çabaları etken olmuştur ve Bâb-ı Ali'nin kabul etmek zorunda kaldığı bir program olarak tarihte yerini almıştır. Osmanlı İmparatorluğu Paris Konferansı öncesi bu Fermanı kendiliğinden ilân ettiğini dünyaya açıklamakla hükümlerini haklarını yalnızca şekil yönünden kurtarmıştır, çünkü Hıristiyan tebaasının refahını düşünmek ve bu hususta gereken kararları almak Avrupalı büyük devletlerin eline geçmiştir. Islahat fermanını kendilerine gerekçe göstererek Osmanlı'nın içişleri ve yaşanılan iç olaylarına daha çok karışan büyük devletler, çeşitli girişimlerde bulunmuş ve sonuçlar da almıştır. Birleşen Eflak ve Boğdan ile Sırbistan'a verilen çeşitli imtiyazları artırılması önemli örneklerdendir (Bülbül, 1989, s. 178).

Islahat Fermanı dış müdahalelerin ürünü olması dolayısıyla, içeriğinde evrensel ilkeler dikkat çekmektedir. Tanzimat Fermanı'ndan daha ileri bir adımı ifade etmesinin en önemli sebeplerinden biri bu olmuştur. Islahat Fermanı bu evrensel ilkeleri ile Kanun-i Esasi'ye de bir bakıma zemin oluşturmuştur. Ferman, hukuk başta olmak üzere çeşitli alanlarda bütün Osmanlı çatisında yaşayanların, birbiri arasında fark gözetmeyerek eşit olduklarını ve bu eşitliği sağlaması beklenen toplumsal bir düzen oluşturucu belgedir (Gümüş, 2018, s. 236).

Osmanlı yönetimi, Tanzimat ve Islahat Fermanları ile onayladıkları hakları ve beraberinde gelen yükümlülükleri unutup keyfi yönetim olarak adlandırılan sürece doğru sürüklenmiştir. Avrupa tarzına göre yetişmiş ve ilerde adı Genç Osmanlılar olacak olan bazı aydın kesim bu mutlakiyetçi yönetime tepki göstermeye başlamıştır. Amaçları dönemin keyfi tutumlarına karşı Kanun-i Esasi'yi yürürlüğe tekrar koyup, yönetime meşrutiyet anlayışını getirmek olmuştur. Bu niyetlerle oluşmuş grupta Agah Efendi, Ziya Paşa, Namık Kemal, Ali Suavi, Şinasi gibi isimler bulunuyordu (Burak, 2003, s. 292).

1870'lere gelindiğinde Osmanlı Devleti ekonomisi günden güne kötüleşmiş, siyasi yapı da gittikçe bozulmaya başlamıştır. Osmanlı Devleti'ne karşı batılı devletler, müdahalelerde bulunmuş aynı zamanda ayaklanan gayrimüslimlere de kendi devletlerini kurmaları için teşvik etmiş, çıkardıkları isyanlara karşı

destek vermişlerdir. Bu durumlar karşısında Osmanlı Devleti’ni kurtarmak için meşrutiyet rejiminin benimsenmesi gerektiği görüşü ortaya çıkmıştır.

II. Abdülhamit tahta çıktığında Balkanlarda ayaklanmalar başlamış ve Rusya Osmanlı İmparatorluğu’na bir diplomatik nota vermiştir. Bu döneme denk gelen bir diğer olay ise Avrupalı Devletlerin İstanbul’da toplanan konferansta Balkan sorunlarına çözüm arayışı olmuştur. 23 Aralık 1876’da II. Abdülhamit, Kanuni Esasi’yi ilan etmiştir (Yamaç, 2014, s. 66). Meşrutiyet’in ilanı ülkede sevinçle karşılanmış olmasına rağmen, bu sevinç kısa sürmüştür. Meclis-i Mebusan’ın kapatılmasından sonra Jön Türkler özellikle yurt dışında etkin bir muhalefet hareketi başlatmışlar ve 23 Temmuz 1908’de Meşrutî idareyi ikinci defa kurmayı başarmışlardır.

Siyasal partilerin kendilerini göstermeye başladığı en belirgin dönem olarak II. Meşrutiyet dönemini örnek verilebilir. Osmanlı Demokrat Fırkası, Fedakâran-ı Millet, Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası, İttihad-ı Muhammed’i Fırkası, Osmanlı Sosyalist Fırkası, Ahali Fırkası bu dönemde kurulmuş olan partilerdir. 1899’da oluşan bir diğer parti, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti’dir. Cemiyeti oluşturan kesim sivil ve askeri mekteplilerdendir. 1907 yılına gelindiğinde cemiyet, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birlik kararı almış ve İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak isim değiştirmiştir (Tunaya, 1988, s. 3).

İttihat ve Terakki Fırkası’na muhalif olan dönemin en güçlü partisi, Hürriyet ve İtilaf Fırkası olmuştur. Engelleme çabaları doğrultusunda muhalif olan bütün kesimi etrafında toplamıştır. Yapılacak olan 1912 seçimleri de tarihe Sopalı seçimler olarak geçmiştir. Seçimler İttihat ve Terakki Fırkası ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasında yarışa neden olmuş ve iki fırka da seçim yarışını kazanmak için çabalamışlardır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Mahmut Şevket Paşa suikastı ardından kapatılmış veya dağılmıştır (Al, 2006, s. 95). Millî mücadele süreci başlarken Mustafa Kemal Atatürk, birçok çalışmaların baş kahramanı olmuştur. Bunlardan bazıları: Erzurum ve Sivas Kongrelerini düzenleyip Milli direniş sürecini başlatmış ve aynı zamanda başkanlığını da yapmış olması örnek verilebilir (Ekici, 2017, s. 352).

Mücadelenin Sivas’tan yürütülmesinin beklenen başarıyı sağlayamayacağı düşüncesiyle milli bir grup ile İstanbul’da Meclis-i Mebusan’da çalışmalar yürütülmek istenmiştir. Bu girişim birçok yönden başarı göstererek Misak-ı Milli’nin kabulü sağlanmıştır. Mustafa Kemal’in, Meclisi Mebusan’ a karışacaklarına ve özgür karar almaya imkân verilemeyeceğine dair görüşleri doğru da çıkmış ve İstanbul, İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiş ve Meclis-i Mebusan dağıtılmıştır. Mustafa Kemal, bunun üzerine başka bir planı devreye sokarak Ankara’da milli olan bir meclis açılması yoluna gitmiş ve bunun için çalışmalar yapmıştır (Turan, 2012, s. 74).

“Büyük Millet Meclisi’nin açılması ile Mondros’tan itibaren devam eden siyasi boşluk doldurulmuş ve yeni bir devlet kurulmuştur. Kurulan mecliste zaman içinde gruplaşmalar meydana gelmiştir. Bu gruplaşmalardan bazıları şunlardır: Enver Paşa ile ilişki içinde olan milletvekillerin oluşturduğu İttihatçılar, sosyalistlerin oluşturduğu Yeşil ordu, milliyetçilerin oluşturduğu İstiklâl Grubu, Halk Zümresi, Tesanüt Grubu ve Islahat Grubu. Grup sayısının fazla oluşunun meclis çalışmalarını aksatacağını düşünen Mustafa Kemal Paşa, yakın arkadaşlarıyla beraber Müdafaa-i Hukuk Grubu’nu kurmuş ve sürece hâkim olmuştur. Bu grup daha sonra Halk Partisi’ne dönüşecektir (Kapucu, 2021, s. 21). 1920 seçimleri sonrasında I. TBMM’deki üyelerin tamamı Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti (ARMHC) temsilcisi kabul edilmiştir. Müdafaa-i Hukuk grubu (ARMHC) asıl grup olan I. Grup olarak nitelendirilmiştir. Birinci Grup’un kurulmasından bir süre sonra ikinci grup oluşturulmuştur. Bunlar arasındaki isimler şöyledir: Erzurum milletvekili Hüseyin Avni (Ulaş), Vasıf (Karakol), Süleyman Necati (Güneri), Mehmet Besim (Fazlıoğlu), Salahattin (Köseoğlu), Emin (Geveci) ve Rıfat (Çalık) beyler gibi (Güvercin,2007, s. 15). “Birinci grup genellikle "devrimci" olarak anılmakta, İkinci Grup ise "muhafazakâr" olarak değerlendirilmektedir. Başlangıçta Birinci Gruba dahil olup sonraları ikinci Grup'a geçmiş olan Ali Fuat (Cebesoy), İkinci Grup’un Meclis reisinin diktatörlüğe doğru gittiğinden şüphelenenler tarafından

kurulmuş olduğunu belirtmektedir. Birinci Grup üyesi olan Rauf (Orbay) Bey'de, muhalefetin, devlet ve hükümet işlerinin Meclis denetiminden çıkarak tek elden yürütülmeye doğru gittiği yönünde oluşan kanaatlerden doğduğunu belirtmiştir" (Uzun, 2004, s. 10).

"Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın prototipi olarak gördüğümüz İkinci Grup üyelerinin bu yapılanma içinde yer alma nedenlerini dört ana başlıkta toplamak mümkündür: 1) Saltanatçı-Hilafetçi,2) Mustafa Kemal Paşa'nın gittikçe artan otoritesinden, onun bir diktatör olacağı endişesine kapılıp şahsına muhalif olanlar,3) İttihat ve Terakki Partisini yeniden ihya etmek isteyen müfrit İttihatçılar,4) Birinci Grup'a alınmamaktan kırılganlık duyan milletvekilleri ile Birinci Grup içinde rahatsız olup ayrılanlar" (Güvercin, 2007, s. 16). Mustafa Kemal Paşa, 8 Nisan 1923'te de 1.grup üyelerinin oluşturduğu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin (A-RMHC) dönüşüme uğrayarak Halk Fırkası adıyla kurulacağını açıklamıştır. Partinin ilkelerini "Dokuz Umde" bildirisi ile yayınlanmıştır. Aynı yılın 9 Eylül'ünde partinin tüzüğü kabul görmüş ve parti genel başkanı 11 Eylül'de Mustafa Kemal Paşa olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk siyasal partisi Cumhuriyet Halk Fırkası (Partisi) olmuştur. Önemli bir devrimi gerçekleştirmiş olması, uzun bir süre tek parti iktidarlığını yaşaması, bir sonraki kurulmuş olan ilk muhalefet partisi olarak ortaya çıkmış Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile sonraki yıllarda kurulmuş olan Serbest Cumhuriyet Fırkası ile doğrudan ve dolaylı ilişkilerinden dolayı Türk Tarihi'nin siyasi şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (Uzun, 2010, s. 234).

Alanyazın incelendiğinde, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve beraberinde ortaya çıkan demokratik gelişmeler hakkında çeşitli makale ve tezler yazılmış olmasına karşın bu konunun Sosyal Bilgiler ders kitaplarında ele alınış şekli boyutunda bir boşluk olduğu sonucuna varılmış ve bu çalışmada "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Bağlamında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında demokratik gelişmeler nelerdir?" "Bu gelişmeler Sosyal Bilgiler ile İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında nasıl ele alınmıştır?" sorularına yanıt aranmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda bu alanda bir boşluğun doldurulmasıyla alanyazına incelenen konu doğrultusunda yeni bir bakış açısı kazandırılmıştır.

2.YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Yöntemi

Yapılan bu araştırma da nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, durum ve algıların doğal ortamda gerçek ve bütüncül açılarla ortaya konulması için nitel bir sürecin izlendiği araştırma yöntemidir. Doküman incelemesi, gözlem ve görüşme gibi bilgi toplama yöntemlerinden yararlanır (Yıldırım, 1999, s. 10).

2.1.Araştırmanın Veri Kaynağı

Araştırmada veri toplama kaynağı olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanan bilimsel bir araştırma yöntemidir (Özkan, 2019, s. 5).

Araştırmanın çalışma evreni ve ilgili dokümanlar Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı'nca onaylanan ilköğretim 4.5.6.7.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı ile 8.sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarından oluşmaktadır.

3.BULGULAR

TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, birbirinden farklı nedenlerle Cumhuriyet döneminin en ses getiren partilerinden olmuştur. Kurucu liderler kadrosu, Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa ile aynı amaçlar için çalışmış ve çabalamış kişilerden oluşmaktadır. Aynı zamanda dönemin ilk muhalefet partisi olmuştur. Partinin kurulacağına dair haberler 1924 Ekim'inde yayılmaya başlamıştır. "17 Kasım 1924 tarihinde Kazım Karabekir başkanlığında örgütlenen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucuları, Halk Fırkası'nın içinden istifa eden bazı milletvekillerinden meydana gelmiştir." (Güray, 2020, s. 412).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurulmasında iki önemli faktör dönemin siyasi düşüncesi ve tarihinin idraki konusunda bizlere önemli fikirler sunar. Birincisi, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın diktatörlüğe doğru yöneldiği düşüncesinin oluşması ve bunun önüne geçilmesinin bir muhalefet olgusu ile gerçekleşebileceğinin düşünülmesi olmuştur. Millî Mücadele döneminde de Büyük Millet Meclisi görüş ayrılıkları yaşamış, gruplara ayrılmış ve ikiye bölünmüştü fakat mücadele ruhu ve birlik beraberlik düşüncesi noktasında tüm oluşumlar demokratik yollardan ayrılmayarak bağımsızlık noktasında birleşerek çaba göstermişlerdir. Partinin bir diğer önemli amacı ise, bağımsızlık savaşının kazanılıp inkılapların sırası geldiğinde, milletin tarihi sürekliliğini ve benliğini yaralamadan inkılapları gerçekleştirmeyi sağlamaktır. Özetlemek gerekirse Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, ilerlemeyi ana amaç edinmekle beraber bu ilerlemeyi halkın ihtiyacına, çıkarlarına, çağın gereklerine ve adalet ilkelerine göre olmasını istiyordu (Karpaz, 2012, s. 148).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası çeşitli akımların kaynağını oluşturdu. Partinin içinde demokrasi taraftarları olduğu gibi şahsi kin ve rekabet duygusunda olanlar da vardı. Demokrasi taraftarları serbest seçim doğrultusunda hür bir meclis istemiştir (Avcı, 2013, s. 98). Dönemin ihtilal ve inkılap düşmanı tüm kesimler, Mustafa Kemal Paşa ve partisine muhalif olacak Terakkiperver oluşumunun içine doğrudan ya da dolaylı olarak girmişlerdir. “Behçet Cemal, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi içindeki grupları şöyle sıralıyor:

- a) İnkılâbın gerçekleştirilmesinde tatbik edilecek usuller bakımından muhalif olanlar (Rauf Orbay ve arkadaşları),
- b) İnkılâbın, eski İttihat ve Terakki Fırkası' nı ihya suretiyle yürütülmesini isteyenler (İsmail Canbolat Bey ve arkadaşları),
- c) Cumhuriyet'e muhalif olup meşruti bir saltanat taraftarı olanlar (Lütfi Fikri Bey ve arkadaşları)
- d) Muhalefet partisini, Kürt istiklalini temin için basamak yapmaya çalışanlar (Seyit Abdülkadir ve Kürt Teali Cemiyeti
- e) Muhalefeti sırf şahsi nüfuz ve kudretlerini devam ettirebilmek için körükleyenler. (Şark Vilayetlerindeki Derebeyleri, Şeyhler vs.)” (Avcı, 2013, s. 98).

Millî Mücadele zamanında beraber hareket eden aydınlar arasında, ülke kurtulduktan ve Lozan Antlaşması’nın imzalanmasından sonra görüş ayrılıkları kendini göstermeye başlamıştı. Yaşanan görüş farklılıkları, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu mensupları arasında olmuştu. Özellikle birçok köklü inkılaplar olan Saltanatın kaldırılması, Lozan Antlaşması’nın imzalanması ve Cumhuriyet’in ilan edilmesi Mustafa Kemal Paşa ile eski mücadele arkadaşlarının aralarının açılmasına yol açmıştı (Öztoprak, 2023, s. 1).

Bu inkılapların ardından gelen Hilafetin Kaldırılması sonrası yaşanan meclis içindeki muhalefet sürecinde kamuoyu, muhalif bir parti kurma düşüncesini destekler bir güç hissetmiştir. Lider isimler arasında uzun süredir farklı görüşlerin ortaya çıktığı görülmekteydi ve bu görüş ayrılıkları hilafetin kaldırılması sürecinde iyice belirginleşmişti. Hatta Mustafa Kemal Paşa, Musul meselesinin netleştiği sıralarda kendisine karşı “Paşalar Komplosu” kurulmuş olabileceğini ileri sürmüştü (Ünal, 2015, s. 115).

Silah Arkadaşlığından Siyasi Ayrışmaya

Anadolu’ya Mustafa Kemal Paşa’yla veya önceden gitmiş kişiler olan Kazım Karabekir, Ali Fuat ve Refet Paşalar ile Eski Başbakan olan Rauf Bey ve Eski Bakan Dr. Adnan Bey gittikçe arka plana itildikleri düşüncelerine kapıldılar. Millî Mücadele çalışmalarına daha sonraları katılıp ön plana çıkan isimler de mevcuttur. Bunlar; Recep Peker, İsmet İnönü, Kılıç Ali, Yunus Nadi Abalıoğlu, Ali Çetinkaya’dır (Yüceer, 2002).

Cumhuriyetin ilan edilmesi ve ilerleyen süreçte Halifeliğin kaldırılması, Kurtuluş Savaşı'nı birlikte yürüten kadronun, fikir çatışmaları yaşamasının gözle görülür dereceye ulaştığını gün yüzüne çıkarmıştır. Kadronun bir yanı inkılapçı, köklü değişiklikleri savunan ve uygulamak isteyen başta Mustafa Kemal Paşa, İsmet İnönü, Fethi Bey gibi isimler varken kadronun diğer yanında daha geleneksel, değişimler yapılacaksa dahi zamana yayılarak acele edilmeden yapılmasını düşünen Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Paşa, Refet Bele gibi Millî Mücadelenin kilit isimleri vardı.

Bu süreçte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın oluşumunu hızlandıran bir olay yaşanmıştır. Bu olay Ekim 1924'te Menteşe Vekili olan Esat Bey'in İmar-İskân ve Mübadele Mebusluğu yapan Refet Bey'e verdiği soru önergesidir. Bu soru önergesinde Yunanistan'dan Türkiye'ye mübadele yıllarında zorunlu olarak göç ettirilenler ile muhacirlerin ülkeye yerleştirilmesi esnasında yapılan yanlışlar içermektedir. Soru önergesi daha sonra gensoruya dönüşmüştür. Bu süreçte Kazım ve Ali Fuat Paşalar askeri görevlerinden istifa edip meclise katılmışlardır. 8 Kasım 1924'te oylama yapılmış ve İsmet Paşa Hükümeti 148 oy ile çoğunluğun güvenoyunu almıştır. Bu süreçten sonra Halk Fırkası'ndan istifalar başlamıştır. İstifa edenlerin sayısı başta 10 iken zamanla sayıları artmış ve 29'a kadar ulaşmıştır. İstifa edenler arasındaki bazı isimler Dr. Adnan Adıvar, Rauf Orbay, Refet Bele, Feridun Fikri Düşünsel gibi kişilerdir. İstifa edip bir arada toplanan bu bağımsız milletvekilleri 17 Kasım 1924 tarihinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdular (Uyar, 2011, s. 116).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucu kadrolarından Rauf Orbay'ın muhalif gruba geçme düşüncesinin altında yatan nedenler ve gelişen süreci incelediğimizde şu ayrışmalar ortaya çıkmaktadır.

Lozan'a gidecek heyetin belirlenmeye çalışıldığı sırada Halk Fırkası içerisinde çıkan özellikle Rauf Orbay ve İsmet İnönü arasında yaşanan ikilem, görüşmeler süresince İsmet İnönü ve Rauf Orbay taraftarları haline dönüşmüş, Halk Fırkası içerisinde de bölünmenin kıvılcıkları ortaya çıkmıştır. İsmet Paşa başarılı bir isimdir ve hem askeri hem de diplomatik alanda hızlı yükselişi İkinci Adam oluncaya dek sürecektir. "Rauf Orbay ise özellikle Lozan Heyeti seçimlerinde yaşanan bu ihtilafla birlikte bu yükselişin kendisinin ve silah arkadaşlarının önüne geçmek olarak görmüştür" (Kızılok, 2021, s. 50). Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet kurulana dek bu iki ismi dengede tutmaya çalışmıştır ancak İnkılap hareketine başlamadan önce kendi isteklerini itiraz etmeden, kolayca yerine getirecek bir kadro kurma düşüncesiyle de hareket etmiştir. Bu kadro Mustafa Kemal'e karşı rekabetçi duygular beslemez ve verilen talimatları uygun yerine getirirse inkılap süreci pürüzsüz ilerleyecektir. İsmet İnönü bu profile uygun bir adaydır. Rauf Bey ise silah arkadaşıdır fakat inkılapların yapılma hızı ve diğer aşamalarında sorun çıkarması mümkün bir isimdir (Kızılok, 2021, s. 50).

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyeti'n ilan edilmesi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuna giden yolu ortaya çıkaran bir sebep olmuştur. Millî Mücadele yıllarında Mustafa Kemal Paşa'yla aynı mücadele ruhuyla savaşmış önemli şahsiyetlerin, Cumhuriyet'in ilanına itiraz ettikleri düşünülse de asıl itiraz sebebi ilanın yapılış şekline olmuştur çünkü Cumhuriyet'in ilan edilme zamanı olarak, sorun çıkarabileceği düşünülen Refet, Ali Fuat ve Rauf Paşaların İstanbul'da olduğu zaman seçilmiştir. Bu açıdan düşünüldüğünde aralarında görüş ayrılıklarının derinleştiği anlaşılmaktadır. Mustafa Kemal Paşa çoklu inkılaplara hazırlanıyor ve topyekûn bir kalkınma planlıyordu Rauf Bey ise yapılan inkılapların yavaş yavaş gerçekleşmesinden yanaydı. Ona göre aceleye gerek yoktu (Ekincikli, 2012, s. 154). Bu sebeplerden ötürü Rauf Orbay, Cumhuriyet'in ilan edilme zamanının doğru olmadığını, aceleye getirildiğini düşünmüş ve en çok itirazda bulunan kişi olmuştur. Rauf Bey Cumhuriyetçi olduğunu ama o durumda içerisinde bulunan Cumhuriyet'in tam demokrasiyi karşılamadığını ima etmiştir (Güvercin, 2007, s. 31).

Kasım 1923'te kamuoyunu meşgul eden ve görüş ayrılıklarını keskinleştiren en önemli olay Halife'nin istifa edeceği konusu olmuştur. 22 Kasım günü ortaya çıkan bir tartışmada Şevket Süreyya Aydemir düşüncelerini açıklarken Mustafa Kemal Paşa ve İsmet Paşa'nın bir meydan savaşı içinde olduğunu, Rauf Orbay'ın yıllardır siyasetin içinde deneyimler kazandığını ve mizacı olarak da kapalı ve çekingen bir yapıda olduğunu söylemiştir. Bu yapısının farkına varmış muhafazakâr kesim, kendilerine lider olabileceğini düşünmüşlerdir (Aydemir, 2005, s. 283-284). Cumhuriyet'in ilan edilme şekli ve sürecinde olduğu gibi Rauf Orbay, Halifeliğin kaldırılmasını değil kaldırılma şeklini eleştirmiştir.

Kazım Karabekir, Rauf Bey ile arkadaşlarını destekler nitelikte açıklamalarda bulunup Cumhuriyet’ten yana olduğunu fakat kişisel yönetime karşı olduğu söylemiştir. Bu nedenler sonucunda Mustafa Kemal Paşa’yla tamamen zıt görüşlerde bulunmuştur. Kazım Karabekir ve Refet Bey’in asıl düşüncesi Mustafa Kemal Paşa’nın yanındakilerin çıkar gruplarından oluştuğu ve yanında olması gereken asıl kişilerin kendilerinin olduklarını düşünmeleridir (Güray, 2020, s. 411).

Refet (Bele) Paşa’ya değinecek olursak, Refet Paşa, 82 yıllık ömrü boyunca Türk Milleti için çalışan, Osmanlı’nın son dönemlerine tanık olan bununla beraber yeni bir Türk Devleti’nin kurulması aşamasında Millî Mücadele’ye katkı sağlayan bir komutandır. Aynı zamanda Atatürk’ün yakın silah arkadaşısıdır (Kaya, 2013, s. 52). Refet Paşa başkentin İstanbul olmasının daha uygun olabileceğini düşünmekteydi. Ekonomide liberalliği savunur, siyasette var olmanın devamlılığını sağlayan şeylerin nezaket, ahlak, prensip sahibi olmak görüşündeydi. Cumhurbaşkanı herhangi bir partiye üye olmasın, ordu siyasete karışmasın gibi birçok görüşleri sonucunda Bele’nin yoluna Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile devam edeceğini bizlere göstermekteydi (Özdemir, 1992, s. 140).

Mustafa Kemal Paşa ile Ali Fuat Paşa arasında çıkan ilk fikir ayrılığının Gediz Muharebesi’nin yarattığı olumsuz sonuçlar olduğu düşünülmektedir. Bu sonuçlar arasında Ali Fuat Paşa’nın Batı Cephesi komutanlığı görevine son verilerek kendisini Moskova Büyükelçisi olarak görevlendirilmesinin yaratmış olduğu durum görülse de şahsi dostluklarını bozacak ve dengeyi sarsacak şekilde bir sorun teşkil etmemiştir (Güvercin, 2007, s. 34). Lozan Konferansı’nın imzalanmasının ardından İsmet Paşa diplomasi zaferi kazanan bir devlet adamı edasıyla yurda dönerken Ali Fuat Cebesoy ile Mustafa Kemal arasında geçen bir konuşma, Lozan’dan sonra yürütülecek siyaseti belirtecek derin anlamlar içermekteydi. O konuşma da Ali Fuat Paşa Mustafa Kemal’e aptorlarının (havariler) kim olacağını sormuş, Mustafa Kemal’de aptorlarının olmadığını, memlekete ve millete hizmet edenlerin aptorlarının olacağını söylemesi paşalar arasında bundan sonraki yaşanacak rekabetin de sinyallerini vermektedir (Babaoğlu, 2012, s. 89).

İttihat ve Terakki’yi Tekrar Canlandırmak Umudunda Olanlar

Mondros Mütarekesi’nin ardından bir kongre düzenlenmiş ve başkanlığını Sadrazam Talat Paşa yapmıştır. Talat Paşa’nın kongrede konuşmasının içeriği savaş sürecinde yapılan yanlışlıkların değerlendirilmesi şeklinde olmuştur. Yapılan bu değerlendirmede ortaya iki görüş atılmıştır. Bunlardan biri İttihat ve Terakki’nin tamamen kapatılması diğeri ise fırkanın daha modern ve teşkilatının yenilenmesi şeklinde olmuştur. Bu görüşler sonucunda yapılan oylamada 9 red, 4 çekimser ve 35 onay ortaya çıkmış ve böylelikle İttihat ve Terakki Fırkası kapatılma sürecine gidip yerine kurulan fırkanın ismi Teceddüt olmuştur. Fırka kapatıldıktan sonra devlet üyelerinin çoğunluğu yurt dışına gitmiş bazıları Tefik Paşa hükümeti tarafından tutuklatılmıştır. Parti ile bağlantılı olan her kurum kapatılmıştır. İlerleyen süreçte Damat Ferit Paşa’nın çabalarıyla Teceddüt Fırkası da kapatılmıştır (Aydın, 2016, s. 304).

Millî Mücadele’nin başarılı olmasında çabalar gösteren kadroda İttihat ve Terakki üyeleri de bulunuyordu ve bunlardan bir kısmı Mustafa Kemal Paşa’yla birlikte hareket ediyor bir kısmı ise Mustafa Kemal Paşa’nın karşı tarafında yer alıyordu. Böylelikle iki gruba ayrılan arkadaşlar arasında fikir çatışması gün geçtikçe çoğalmaya başlamıştır. Bu sıralarda Müdafaa-i Hukuk Cemiyet’i Halk Fırkası’na dönüşmüştür (Aydın, 2016, s. 305).

Mustafa Kemal Paşa çeşitli yurt gezilerine çıkmaya başlamıştır ve çıktığı yurt gezisi sırasında İttihatçıların önde gelen isimlerinden Kara Kemal ile İzmit’te görüşmüştür. Bu görüşmenin amacı İttihatçıların başlanılan yeni dönemde tavırlarının ne yönde olacağıdır. Kara Kemal kendisinin milli mücadele sürecinde destek vereceğini söylemiştir. İTC’den geride kalanlarında fikrini öğrenmek maksadıyla Kara Kemal, İTC’nin kongrelerinden birini Cavit Bey’in evinde toplama kararı almıştır. Yapılan toplantının basına sızmasıyla İTC mensupları halkın yoğun eleştirilerine maruz kalmışlardır. Daha sonra Mustafa Kemal

arkadaşlarının da fikrini aldıktan sonra seçimlerde İTC'nin yardımına ihtiyaçlarının olmadığını bundan sonraki süreçte de bir şeye karışmamalarını istemiştir (Babaoğlu, 2012, s. 78).

İttihatçılar, kendi partilerini canlandırmayı düşünmüş ve çalışmalar planlamıştır fakat arkadaşlarının çoğu partiye katılım göstermemiştir. Cavit, Kara Kemal, İsmail Canbolat ve Dr. Nazım gibi Kara Çete olarak nitelendirilen isimler arasında 20'ye yakın milletvekili, Halk Fırkası'ndan seçilip milletvekili olmuştur. Bunlar dışında Mustafa Kemal Paşa iktidarının artık diktatörlüğe sürüklendiğini düşüncesi ve bu durumdan korktuklarını belirtip Kazım Karabekir ve diğer paşaların izinden gidenler de İttihat ve Terakki'yi canlandırmak isteyenler için kolay bir av olarak görülüyordu (Avcı, 2010, s. 94).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kuruluşu

17 Kasım 1924'te kurulması beklenen fırka hazırlık döneminden sonra resmen kurulmuştur. Parti daha ilk günlerden Cumhuriyet karşıtı ve gerici olmadığını belirtmek maksadıyla parti ismine "Cumhuriyet" eklemesi yapmayı da unutmamıştır (Yeşil, 2022, s. 123).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile meclis dışında kalan İkinci Grubun programları birbirine benzerlik göstermesi ve niyetleri itibarıyla ortak bir paydada buluşup İkinci Grubun fırkaya katılması ile süreç ilerlemiştir. "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın mebus sayısı hakkında farklı rakamlar verilmekle birlikte genel görüş 29 mebusa sahip olduklarıydı" (Müezzinoğlu, 2012, 53). Partinin temellerini atan isimler "Ali Fuat Paşa (Cebesoy) Ankara Milletvekili, Beşim Efendi (Özbek) Mersin Milletvekili, Sabit Efendi (Sağiroğlu) Erzincan Milletvekili, Muhtar Efendi (Çilli) Trabzon Milletvekili. İdare Heyeti: Reis: Kazım Karabekir Paşa, İkinci Reis: Dr. Adnan Bey (Adivar) İstanbul Milletvekili, İkinci Reis: Hüseyin Rauf Bey (Orbay) İstanbul Milletvekili. Umumi Kâtip: Ali Fuat Paşa (Cebesoy)dır" (Tunaya, 1986, s. 606).

Üyelerden birkaçı ise şunlardır: "Rüştü Paşa (Erzurum), İsmail Bey (Canbulat) İstanbul Milletvekili, Sabit Bey (Sağiroğlu) Erzincan Milletvekili, Şükrü Bey İzmit Milletvekili, Muhtar Efendi (Çilli) Trabzon Milletvekili, Halis Turgut Bey Sivas Milletvekili, Necati Bey (Kurtuluş) Bursa Milletvekili, Faik Bey (Günday) Ordu Milletvekilidir" (Tunaya, 1986, s. 606).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Programı

Partinin beyannamesini ve programı belli olduğunda Avrupa'nın batısına benzer bir şekilde liberalliği istedikleri düşünülmüştür. Halk Fırkası'nın milliyetçi ve laik olan durumlarını desteklerken otoriter ve köktenci yönelimlerini eleştirip karşı çıkmışlardır. Devrimci değişim değil evrimci değişimle beraber ademi merkezîyetçilik olgusunu ilke edinmişlerdir (Ekincikli, 2012, s. 161).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası program yapısı, Halk Fırkası'nın parti programından ve Teşkilatı Esasiye Kanunu'ndan belli başlı farklılıklar barındırmaktaydı. Bunlar, halkın kesin rızası alınmadan anayasanın hiçbir maddesinin değiştirilmemesi, milletvekili seçimlerinde seçim usulünün yenilenip tek dereceye çekilmesi, halka teşebbüs imkanının genişleterek sağlanması, hiçbir hâkimin kendi rızası dışında memurluktan uzaklaştırılmaması örnek verilebilir. Fırka, muhalefet müdahalesi olmadan yetkilerin tümünün Büyük Millet Meclisi'nin elinde olmasının otoriter yapıyı bir idare olduğunu, bu duruma karşı çıktıklarını ve bu yüzden güçler ayrılığı ilkesini esas almışlardır. Bireysel özgürlüğü üstün ve ilelebet kılma yönünde ilerlemeyi hedeflemişlerdir (Yüceer, 2002, s. 534-546).

Programda da belirtildiği gibi liberalizm, cumhuriyet, demokrasi Fırka'nın temel ilkeleridir. Bir diğer önemli husus da yapılacak inkılapların halka benimsetilerek ve halktan onay alınarak yapılacak olmasıdır. Cumhuriyet Halk Fırkası, Osmanlı tarih ve kültürlerinden kopulduğu derecede yeni bir devlette benlik ve kimlik kazanılacağını düşünürken, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, bu kültürel ve tarih devamlılığını sağlarken halkın diline, yaşadıkları geleneklere, din tercihlerine dokunmadan ilerlemek istiyordu (Karpaz, 2012, s. 149).

"Fırkanın bazı maddeleri şu şekildedir:

Madde 1: Türkiye Devleti halkın hakimiyetine müstenid bir Cumhuriyettir.

Madde 2: Hürriyetperverlik (Liberalizm), halkın hakimiyeti (Demokrasi) fırkanın mesleki esasıdır.

Madde 3: Kavaninin vaz-ı tedvinine halkın ihtiyacı, menafii, temayülatı, asrın icabatı ve adalet prensipleri hâkim olacaktır.

Madde 4: Umumi hürriyetlere fırka şiddetle taraftardır. Heyet-i içtimaiyemizin ihtiyacat ve temayülatı hakikiyesi ve nizamı ammenin muhafazası endişesi bu hürriyetlere kuyud vaz’ını zaruri kıldığı takdirde ancak Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile bu takyidatın vaz’ına taraftar olacaktır.

Madde 5: Teşkilat-ı Esasiye kanunu milletten vekalet-i sariha alınmadıkça tadil edilemeyecektir.

Madde 6: Fırka efkâr ve itikadat-ı diniyeye hürmetkardır.

Madde 9: Vezaif-i Devlet hadd-i asgariye tenzil edilecektir

Madde 24 Memurinin azl ve nasplarını, nakil ve tebeddüllerini, terakki ve tekaüdlerini keyfi muamelattan masun bulunduracak kavanin vazedilecektir.

Madde 43: Memlekette fabrika ve gemi sahiplerinin şiddetle muhtaç oldukları itibar-ı sinai için hususi bir müessese vücuda getirilecektir” (Güvercin,2007,84/91).

Zürcher’in Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın parti bildiri ve programları konusunda ikileme kaldığı durumlar olmuştur. Bunlardan kişisel dargınlık ya da siyasi programdan hangisinin partinin meydana gelmesine yol açtığı noktasında vardığı karar kişisel uğraş ve çekişmelerin meydana getirdiği olmuştur (Müezzinoğlu ,2012, s. 54).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Teşkilatlanması ve Faaliyetleri

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası etkinliklerinin büyük bölümü TBMM’de sergilenmiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, TBMM’de gerek kanunlar üzerinde açıklanan görüşlerinde gerek hükümet uygulamalarıyla ilgili konuşmalarında, bütçe görüşmelerindeki tutumlarında yapıcı bir muhalefet fırkası tavrı sergilemiştir. Fırka üyeleri çoğu kez Cumhuriyet Halk Fırkası ile aynı görüşte oy kullanmışlar ve destek vermişlerdir. Fırkanın 1925’te bütçe müzakerelerinde ortaya koyduğu muhalefet dikkat çekmiştir. Öneri şudur: Memleket için iyilik yapılacaksa vergiyi hafifletmekle olmalı. Cumhuriyet döneminde bütçe durumlarına ilişkin eleştirilerde bulunan ilk muhalefet fırkası Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası olmuştur (Kocaman ve Ceylan, 2018, s. 14).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kuruluş yıllarında partiye dair resmi yayın organları yoktur. İstanbul Gazeteleri ile muhalefet gerçeği açığa çıkmıştır. Bunlardan en önemlileri ise Son Telgraf, Vatan, İstiklal ve Tevhid-i Efkâr gazeteleridir (Güray, 2020, s. 414). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın altı küsur aylık ömrü boyunca izlemiş olduğu politikaları, iki ayrı döneme ayırmak daha doğru olacaktır. TPCF kuruluşunun üzerinden çok geçmeden Meclis içinde sorun çıkmış ve İsmet İnönü’nün sıkıyönetim teklifini kabul etmemişler, anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Bunun üzerine İsmet İnönü istifa ederek yerine daha samimi ve ılımlı davranacak olan Ali Fethi Okyar geçmiştir. Böylece ilk dönem, Fethi Beyin (Okyar) Başvekil olduğu 21 Kasım 1924- 3 Mart 1925 tarihleri arasındaki devri kapsamıştır. İkinci dönem ise, İsmet Paşa’nın (İnönü) Başvekil olduğu 3 Mart 1925 – 3 Haziran 1925 tarihleri arasındaki devreyi kapsamıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, İstanbul’da çok etkili olmuş ve ilk ve tek kongresini 1925’te İstanbul’da gerçekleştirmiştir (Tuzcu, 2006, s. 61). İktidar ve muhalefet fırkası arasındaki tartışmalar, parti kurulduktan iki ay sonra Doğuda meydana çıkan Şeyh Sait İsyanının başlaması ve yayılmasının ardından daha da sertleşmiştir.

Şeyh Sait İsyanı ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’na Etkileri (13 Şubat/15 Nisan 1925)

Şeyh Sait, Palu’da 1865 yılında dünyaya gelmiştir. Babası Mahmut Feyzi ve dedesi Şeyh Ali Septi Efendi’dir. Şeyh Ali Septi Efendi Nakşibendi tarikatının lideri konumundadır. Şeyh Sait’te babası ve

dedesinden dinî eğitim almış ve tasavvuf yolu için yetiştirilmişti (Gökçe, 2013, s. 283). Şeyh Sait, geçmiş olan ve zengin bir aile soyundan gelmiştir ve bölgede bulunan Zazalar ile Kürtlerle ilişkileri ileri düzeydedir. İsyanı tertip edecekler de aslında Şeyh Sait'in bu nüfuzundan yararlanmak için isyanın başına geçmesini istiyorlardı. Millî mücadele döneminde Şeyh Eşref Ayaklanması, Düzce Ayaklanmaları, Yozgat Ayaklanmaları gibi birçok isyanlarla uğraşmış ve bastırılmıştır. Daha sonra Cumhuriyetin ilan edildiği dönemde de çeşitli isyanlar çıkmış bu isyanların bazıları hemen bastırılmışken bazıları bir hayli uğraştırmıştır. Çıkan isyanların zamanlaması dış siyasette sorunların yaşandığı döneme denk gelmesiyle de ayrıca düşündürücü olmuştur. Bu döneme denk gelen 1924 yılındaki ayaklanmalardan bazıları Nasturi ve Kürt İsyanlarıdır. Bu sıralarda Türkiye gündemi İngiltere ile sorun olan Musul ile çalkalanmaktadır ve hem Nasturi ve çıkan Kürt İsyanlarında hem de Şeyh Sait İsyanında İngiltere'nin perde arkasında aktif rol oynadığı düşüncesi oluşmuştur.

Doğu Anadolu'da daha önceden çıkmış isyanlar ile Şeyh Sait İsyanını hedefleri, uygulama biçimleri ve ortaya çıkan sonuçları itibariyle ayrı tutmak gerekir. Şeyh Sait İsyanı, Kürdistan Devleti kurmayı amaçlamış bunun yanında yapılan inkılaplardan topyekûn uzaklaşmayı hedeflemiştir. Saltanatın yeniden getirilmesi, uzun yıllar sürmüş olan teokratik düzenin devamı ve halifeliğin yeniden kurulmasını talep etmek bu isyanın basit bir isyan olmayışının göstergesidir (Deniz, 2007, s. 3).

Şeyh Sait İsyanının Dış Nedenleri

İsyanın başladığı dönemde eş zamanlı olarak Lozan Barış Antlaşması'nın gündemde olduğu ve Türk dış politikasını şekillendirdiği görülmektedir. Lozan ile çözülemeyen Musul Sorunu, Türkiye'nin üzerinde durduğu ve Misak-i Milli hedeflerine uygun hareket etmek istediği için ısrarcı olduğu bir konu olmuştur. Musul yapısı itibariyle Türkiye'ye bağlıdır bu yapıyı ırk, millet, din gibi yönlerde düşünmek gerekirse Türkiye'nin ısrarcı yapısı yadsınamaz bir gerçektir. Bu doğrultuda bir sonuca varmak için komisyon kurulmasını talep eden Türkiye, sonucun aslında lehine olacağını düşünmektedir. Mesele ilerleyen süreçte Milletler Cemiyeti'ne taşınmıştır (Acar, 2019, s. 2937).

19.yydan itibaren İngiltere, sürekli olarak Kürtlerin çoğunlukta olduğu yerlerin peşini bırakmamış, Kürt aşiretleri ile ilişkilerini koparmamıştır. Kendi çıkarları için bölge içerisinde propaganda yaparak halkı galeyana getirerek çalışmalar yürütmüş bunlar için zaman zaman özel ajanlar dahi yetiştirilmiştir (Deniz, 2007, s. 9). Süregelen bir isyan çıkartma çabası Musul sorunu sırasında artmış ve halk oylamasının Türkiye aleyhine olması için çalışmalar yapmıştır. Bölge halkının isyan etmesi İngiltere'nin Musul emellerine ulaşmasının yolunu da halk oylaması yoluyla açacaktır. Bu amaç doğrultusunda Kürt liderler ile siyasi ilişkilerde bulunarak ve bir cemiyet kurmayı hedefliyordu. Bunlar arasından en önemlisi de Kürdistan Teali Cemiyeti idi (Kırmıt ,2015, s. 107).

Çözülmemiş olan Musul Meselesi gündemde iken Şeyh Sait İsyanı'nın ortaya çıkmasının İngiltere'ye birçok faydaları olacaktır. Bunlardan biri Türkler ile Kürtlerin Türkiye'de barış ortamında yaşayamadıkları algısı ülkeye yayılacaktır. İkincisi bu durum fırsat bilinerek kendi iç sorunları ile uğraşan Türkiye, Musul'a direnme gösteremeyecek gibi düşüncelerin olmasıdır (Deniz, 2007, s. 10).

İç Nedenler

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Osmanlı İmparatorluğu dağılınca Ermeniler, Doğu Anadolu da bir devlet kurmak istemişlerdir ve beraberinde bu durumdan cesaret alan bazı gruplar da bağımsızlık arayışına girmişlerdir. Amaçlarına daha düzenli ulaşmak niyetiyle İstanbul merkezli bir Kürt Teali Cemiyeti kurulmuştur. Daha sonra çeşitli bölgelerde de faaliyetlerini göstererek cemiyet sayılarını arttırmaya çalışmışlardır. Sonraları Kürt Teali Cemiyeti kapanmış ve Miralay Halit, Seyit Abdülkadir, Yusuf Ziya ve Hacı Musa gibi isimler kendi çevrelerinde başka bir örgüt kurmuştur. Daha sonraları Şeyh Sait de örgüte üye olmuştur (Acar, 2019, s. 2940). Örgüt 1924 de ilk kez toplantısını gerçekleştirdi ve ismi Azadi oldu. Kürt ağırlıklı bölgelerde toplu bir ayaklanma yapılmasını hedefledikleri dönemlerde kaldırılan Halifelik Azadi örgütünün din ağırlıklı bir çalışma yürütmesine neden olmuştur (Güvercin, 2007, s. 55). Halifeliğin kaldırılması, Yusuf Ziya ve Cibranlı Halit'in çalışmalarını kolaylaştırmış ve daha da ileriye gidilerek Cumhuriyet'e dahi karşı çıkmak gerektiğini halka anlatmışlardır. Bu anlatılanlar arasında Halifelik

kaldırılınca şeyh, hacı, aşiret üyeleri, ağaların sürgün edileceğine dair bilgiler de yayılmaya çalışılmış ve bu şekilde halkı galeyana getirmek ve isyana destek vermek noktasına ilerletilmeye çalışılmıştır (Acar, 2019, s. 2940).

İsyana katılanları tek bir kalıba sokmak doğru olmayacaktır. İsyanı dini hedeflerin bir aracı olarak kullananlar da olacaktır, Kürtçülük algısını ilmek ilmek işlemek isteyenler de. Şeyh Sait bu noktada ve isyanlar sonucu yakalanıp yargılandığında da verdiği ifadelerde Kürtçülük ile ilgili hiçbir açıklamalarda bulunmamıştır. Sonuç olarak Şeyh Sait İsyanı gerçeğine bakıldığında kimilerinin din elden gidiyor düşüncesiyle hareket ettiğini, kimilerinin ise siyasi amaçlar güttüğü kanısına varmaktayız.

Bölge halkını isyana teşvik eden nedenlerin temeline indiğimizde bunun cehaletten kaynaklandığını düşünmek kaçınılmaz bir son gibidir çünkü kendi lehlerine gerçekleştirilmiş olan Aşar Vergisi’nin kaldırılması niyetini bütünüyle anlamayıp ağaların Cumhuriyet istemiyoruz serzenişlerinin peşinden gitmişlerdir ve isyanı desteklemişlerdir. Bölgedeki Genç ağalar da Cumhuriyet karşıtıydı çünkü karşı oldukları Cumhuriyet Aşar vergisini kaldırmıştı. Köylülerin esir olduğu bu usule son verilmiş, halkın sırtından geçinenlerin şikayetlerini gidermek için, sırtından geçindikleri halktan isyan sürecinde destek beklemeleri ne kadar acizlik ise, bu desteği sağlayacak olan halkın da acizliği gözler önündedir. Halkın acizliğinin asıl nedeni ise okuma yazma bilmeden yapılan inkılapların neden, niçin yapıldığı ayrımını anlayamadan şeyh, ağa, mürit yolunda denilenleri yapmasından kaynaklanmaktaydı.

İsyan Süreci ve Takrir-i Sükûn Dönemi

İsyanın ilk günü 21 Mart 1925 olarak belirlenmiş, İstanbul’da olan Seyyid Abdülkadir ile bağlantı kurulmuştur. Fakat günü belirlenen isyan, hükümet tarafından görevlendirilen istihbaratçının kendisine İngiliz süsü vererek cemiyetin içine girip İstanbul kolunu deşifre etmesiyle isyan planı da deşifre olmuştur. Bu durumu isyanın başarısız olma sebeplerinden biri olarak değerlendirilebilir. İsyanın başarısız oluşuna neden olarak, Nasturi İsyanı sırasında Azadi grubuna ait bazı subayların dağa çıkması ve örgüt içinde çeşitli ihanetlerin oluşu da eklenebilir (Koç, 2013, s. 156).

İsyan hazırlığının öğrenilmesi üzerine planlanandan önce, 13 Şubat 1925’te başlayıp 15 Nisan 1925’e dek süren Şeyh Sait İsyanı, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde taraftar bulmuştur. Hükümet Muş, Ergani, Dersim, Diyarbakır, Mardin, Urfa, Siverek, Siirt, Bitlis, Van, Hakkâri ve Malatya illeri ile Kiğı ve Hınıs’ta sıkıyönetim ilan etmek zorunda kalmıştır.

İsyan ve yayılım alanları detaylı olarak hazırlanıp planlanmış ve plan doğrultusunda isyan bölgeleri bölümlere ayrılmış ve her bir bölüme isyandan sorumlu komutanlar geçmiştir (Acar,2019, 2942). Kamuoyu bu isyanı basit bir eşkıyalık girişimi olarak nitelendirmiş ve fazla önemsenmemiştir. İsyanı çıkartanların hemen yakalanıp sorunun ortadan hızlıca kalkacağı düşünülmüştür. İsyandan sonra en önemli yapılan icraat eşkıyaların isyanın ne için ortaya çıktığı gerçeğinin halka duyurulmasının geciktirilmesi için Ankara ile iletişim kurulan telgraflar kesilmiştir (Deniz, 2007, s. 32).

İsyan sürecinde hükümetin durumuna bakacak olursak; bir tarafta radikal kanat Recep Peker diğer tarafta Ali Fethi Bey bulunmaktadır ve her ikisinin de isyana bakış açısı farklıdır. Recep Peker, basit bir isyan olarak düşünülmemesi gerektiğini, isyanın hızla yayılabileceğini ve rejimi dahi tehdit edebileceğini düşünmekteydi. Ali Fethi Bey ise bu isyanın klasik eşkıya olaylarından birisi olduğunu ve sıkıyönetim ile her şeyi kontrol altına alabileceğini düşünüyordu. Fakat 1925 Mart’ında Cumhuriyet Halk Fırkası bir toplantı gerçekleştirmiş ve toplantı sonucunda Ali Fethi Bey başkanlıktan çekilmiştir. Yerine görev alan isim ise İsmet İnönü olmuştur (Yeşil, 2022, s. 127).

İsmet İnönü hem isyanı bastırmak hem de ülke genelinde başka isyanlar çıkmasının önüne geçmek amacıyla en hızlı ve en çabuk sonuç vereceğini düşünüp Takrir-i Sükûn Kanunu’nu 4 Mart 1925’te

çıkarmıştır. Bu kanun ile memlekette huzur ve güvenliğin artacağı, eşkıya girişimlerinin yaratmış olduğu isyanların önüne geçileceği düşünülmüştür.

16 Nisan 1925 sabahı Siverekli Şeyh Eyüp Efendi ile Diyarbakırlı Dr. Fuat Bey'in yargılamaları başlamış, Şeyh Sait'in Şeyh Eyüp'e gönderdiği ve isyana katılmasını istediği mektup Şeyh Eyüp aleyhine en büyük delili teşkil etmiş ve Şeyh Eyüp idam cezasına çarptırılmıştır. Dr. Fuat ise Kürt milliyetçiliği yapmakla suçlanmış ve o da idam cezasına çarptırılmıştır. Bu iki karar mahkemece verilen ilk idam kararlarıdır (Gökçe, 2013, s. 286). Şeyh Sait ve arkadaşları da 15 Nisan 1925'te yakalanırlar. Diyarbakır Sinema binasında sorguları başlamıştır.

Şeyh Sait'in son savunması şu şekilde durumu özetlemektedir. "Ben bu hareketin ne önündeyim ne de arkasındayım. Herkes gibi içindeyim. Bin nefis kumanda etmedim. Harbi ne uzaktan ne de yakından görmedim. Aşiretler kendi akıllarıyla hareket ediyorlardı. Kimse kimsenin sözüyle hareket etmiyordu. Benim hizmetim ahaliye zulmetmemek, esirlere iyi muamele etmek, vaaz ve nasihatte bulunmaktı. İyi ahlaklılar zulmetmiyorlardı. Geriye kalanlar da zaten sözümü dinlemiyorlardı. Bizim hadiseye katılmaktan maksadımız din hükümlerinin tatbikini rica yolu ile hükümete arz etmektir. Zannımız buydu. İnşallah kabul buyurulur. Zira onlarda bizim gibi, hatta daha fazla Müslümandırlar. Din ehlidirler. Hatta Teşkilat-ı Esasiye Kanunu içerisinde "Türkiye Cumhuriyeti'nin dini İslam'dır" diye yazılıdır. Din hükümlerinin yerine getirilmesi de yazılıdır. Maksadımız da ancak buydu. Elhamdülillah Türkiye'nin ricali dindardır." (Gökçe, 2013, s. 288).

Davada, dosya incelemesi yapılmasından sonra Şeyh Sait ile 49 kişinin idam kararı verilmiştir. 29 Haziran 1925 sabahında kararların infazına geçilmiştir. Şeyh Sait'in son sözleri "Allah ve din yolunda olacaksın asılmama üzülmem" yönünde olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilen ve meclis adına karar veren İstiklal Mahkemelerinin kararları kesin olduğundan infazlar temyiz süreci yaşanmadan gerçekleştirilmiştir.

Şeyh Sait Ayaklanmasının Sonuçları ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Kapatılması

Siyasi tarihinin kısa sürmesi ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın yapmak istedikleri yarıda kalmıştır. Doğu Anadolu'da partiye destek verenlerin ve ilgilerinin çok oluşu zamanla partinin sonunu getirmiştir. Rejime karşı olanların uğrak noktası Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası olmuştur ve parti, kurulmasının üzerinden henüz 3 ay geçtikten sonra 13 Şubat 1925'te Şeyh Sait İsyanı ile ilişkilendirilmeye başlamıştır (Güray, 2020, s. 416).

Partinin kapatılma gerekçelerinden biri Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın Urfa sorumlusu Fethi Bey'in çıkan isyana destek verdiğinin düşünülmesi olmuş ve partinin kapatılması yolunda sorun teşkil etmiştir. Partinin İstanbul ve Ankara şubelerinde arama çalışmaları başlatılmış ve dini değerlerin siyasete dönüştürüldüğünü düşünen Ankara Hükümeti 3 Haziran 1925'te partinin kapatılması kararını almıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasıyla, niyeti iyi olan bir girişim daha filizlenmeden son bulmuştur. Kazım Karabekir yapılan hiçbir suçlamayı kabul etmeyerek, isyanın daha ilk günlerinde hükümete bildirdiğini fakat hükümetin önemsemediğini söylemiştir. Ankara Hükümeti'nin aslında her şeyi bildiğini fakat partiyi kapatmak için aradığı bahaneyi bulduğunu düşünmüştür (Kırmit, 2015, s. 111).

Yaklaşık bir yıl sonra gerçekleşen İzmir'deki suikast girişimi kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası liderlerinin de yargılanmasına neden oldu. "Partinin önder kadrosu, Mustafa Kemal'e karşı düzenlenmek istenen İzmir Suikastının yargılamaları sırasında tasfiye edildi. Tutuklanan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası milletvekillerinden 6'sı idam edildi. Kazım Karabekir, Ali Fuat, Refet, Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşalar beraat etmekle beraber siyasal yaşamın dışına çıkarıldılar. Yurtdışında bulunan ve giyaben yargılanan Rauf Bey ise, 10 yıl ağır hapis cezasına mahkûm oldu. Refet ve Ali Fuat Paşalar, 1931 sonrasında Mustafa Kemal Paşa'nın izniyle TBMM'ye 'müstakil mebus' olarak girdiler. Kazım Karabekir ve Rauf Bey ise, Mustafa Kemal Paşa'nın ölümünden sonra, İnönü'nün muhaliflerle barışma politikası çerçevesinde TBMM'de yer aldılar." (Uyar, 2011, s. 117).

İktidar tarafından başlangıçta tehlike arz etmeyecek biçimde görünen ve olumlu tepkilerle karşılaşan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, ilerleyen süreçte rejimi tehdit eder hâle gelmiştir. Doğuda yaşanan Şeyh Said İsyanı ile kapatılan partinin Türk demokrasi tarihi tarihindeki yeri ve önemi oldukça dikkate değerdir. Günümüze kadar gelmiş olan sağ partinin oluşum köklerini buralarda görmek gerekir. Türk sağının kaynağını, Atatürk’ün ölümünden sonra Cumhuriyet Halk Fırkası içinden çıkan milletvekilleri oluşturmaktadır. Türk sağının Adnan Menderes ya da Celal Bayar gibi kilit isimleri Cumhuriyet Halk Fırkası kökeninden gelen milletvekillerdir (Güvercin, 2007, s. 72).

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk muhalefet partisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası olmuştur. Partiye başlangıçta demokrasinin gerektirdiği olguları göstermesi bağlamında hoşgörü ile yaklaşmıştır. Tek adam, diktatör eleştirilerin de yapılmaması doğrultusunda güzel bir adım olduğu düşünülmüş fakat partinin faaliyetleri bağlamında partinin çalışmaları karşısında Atatürk ve arkadaşları inkılaplar mı yoksa demokrasi mi arasında kalınca önceliğin o şartlarda devrimler olduğunu düşünmüşlerdir. Ülkenin laikliğe demokratik yollarla ulaşamayacağı anlaşılınca devrimlerin tek parti yönetiminde devam edilmesi kararlaştırılmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurulması, kapatılması ve sonrasındaki gelişmeler, Atatürk ve onunla ilerleyen arkadaşlarına bundan sonraki süreçte yapacakları çalışmalar için yol göstermiştir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın ve Çok Partili Hayata Geçiş Denemelerinin Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına Yansımaları

Çalışmanın bu kısmında, Cumhuriyet döneminin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın ve çok partili hayata geçiş denemelerinin ders kitaplarında nasıl yer aldığı araştırılmış, kitaplardan örnek sayfalara yer verilmiştir.

“Sosyal bilgilerin konusu ile ilgili araştırmalarda sosyal bilgilerin eğitim ve öğretimde temel olarak ağırlığı iki yönlü görülür; birincisi “sosyalleşme” diğeri “vatandaşlık” tır. Topluma uyumlu, yetkin, sorumlu, donanımlı, kendini ifade edebilen, değerlere sahip, katılımcı, özgür, nitelikli, kamu yararına bireyler elde edilmesi bu birlikteliğin ürünlerinden sadece birkaçıdır.” (Bektaş, 2019, s. 28). Sosyalleşme boyutu daha detaylı düşünülürse sosyal bilgiler dersi bireylerin sosyalleşmesine ve siyasi varlığına anlam katar. Bu varlığın bir boyutu da siyasal sosyalleşmedir. Bu süreçte birey, yaşadığı toplumun siyasal sistemi ile ilgili fikirleri öğrenip değerlendirme yapar ve bu sürece uyum sağlamaya çalışır. Sosyal Bilgiler dersi içerik olarak çok zengindir bunlara örnekler verilmesi gerekirse; kültürel değerler, vatanseverlik, kanunlara bağlılık, seçme-seçilme, hak, özgürlük, devlet, anayasa, hükümet, otorite, cumhuriyet, anayasa, demokrasi vb. siyasal konu ve kavramlar gibi örnekler çoğaltılabilir. Dersin kapsam olarak siyasal sosyalleşme fonksiyonu oldukça yüksektir (Bektaş, 2019, s. 2). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitapları ile İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitapları incelendiğinde siyasal sosyalleşme, demokratikleşme ve bağımsızlık yolunda atılmış adımların, muhalefet oluşturmanın gerekliliğinin, özgürlük gibi kavramların etkin vatandaşlık öğrenme alanı içerisinde verildiği görülmüştür.

4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı incelemesinde etkin vatandaşlık öğrenme alanı içerisinde doğrudan çok partili hayata geçiş bağlamında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ya da muhalefet olgusu verilmemiş olsa da bağımsızlık, özgürlük gibi temalar kazanım olarak işlenmiştir. Çok partili hayat denemesine geçmeden önce bir parti uygulamasına gidilmesi parti uygulaması içinde bağımsız bir devlet ve demokratik koşullar gerekir. Bu koşullar oluşturulduktan sonra ilerleme kaydedilir. Meclis’in açılması ve Cumhuriyet ile demokrasinin gerekliliği ön plana çıkarılmış ve ilerleyen konuları daha iyi kavramanın zeminini oluşturulmuştur. 4. sınıf öğrencilerinin gelişim özellikleri ve hazır bulunuşluk seviyeleri göz önüne getirildiğinde soyut konuların somutlaştırılması ve somut kavramlar kullanılması gerekmektedir. Bu doğrultu da bağımsızlık, ulusal egemenlik, onurlu şerefli bir ulus gibi soyut kavramlar kullanılma

içselleştirme ve kavramayı zorlaştırabilir gibi görünse de gelecek yıllardaki benzer konular için birikimli ilerleme ve önkoşul bilgiler oluşturabilir.

Sosyal bilgiler dersi öğretim programı incelendiğinde,5. sınıf etkin vatandaşlık öğrenme alanı kazanımlarından bazıları şunlardır: “Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar” ve “Millî egemenlik ve bağımsızlık sembollerimizden Bayrağımıza ve İstiklâl Marşına değer verir” (MEB, 2019, s. 19). MEB tarafından onaylanmış ders kitapları incelemesinde parti kurmak, muhalefet oluşturmak, çok partili yaşam ile ilgili doğrudan bilgiler yer almamıştır. Bu ünitelerde daha çok kişisel, sosyal, siyasal haklardan ve egemenlik etrafındaki bağımsızlık sembolleri olan bayrak ve marş konularına değinilmiştir. Dolaylı olarak bakıldığında ise haklardan bahsedilirken siyasal katılma hakkına da yer verilmiş olması konu içeriğine uygun bilgiler içermektedir.5.sınıf MEB yayınları sosyal bilgiler ders kitabının 160.sayfasında siyasal katılma hakkı tanımı anayasa maddesindeki şekliyle verilmiştir. Siyasal katılma hakkında parti kurmanın, kurulan partilere üye olmanın ya da partilere oy vermenin bir siyasi gereklilik ve hak olduğunun belirtilmesi öğrencilerde siyasal farkındalık ve siyasal sosyalleşme alanında fayda sağlamaktadır. Bu olgularla beraber milli egemenlik kavramı üzerinde durulması demokratikleşme yolunda halk iradesine gidildiği, cumhuriyet niteliğiyle bütünleştiği görülmektedir.

Sosyal bilgiler dersi öğretim programı 6. sınıf etkin vatandaşlık öğrenme alanı kazanımları incelendiğinde demokratikleşme, siyasi parti gibi kavramların işlendiği kazanım şu şekildedir: “Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder” ve (MEB, 2019, s. 22). Bu kazanımla ilişkili olarak MEB yayınları 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında medya, referandum, sivil toplum kuruluşu, siyasi parti kavramlarına yer verilmiştir. Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurlar olarak; sivil toplum kuruluşları, siyasi parti, medya, kamuoyu tanımları yapılmıştır. Bu tanımlardan siyasi parti kavramını detaylı açıklanmış ve siyasi parti kurmanın öneminden ve gerekliliğinden bahsedilmiştir.7.ve 8. sınıfta detaylı ele alınmış olan muhalefet partilerine temel oluşturması ve siyasal bilinç vurgusu yapılmıştır. Gelecek konularda yerini bulacak olan TBMM ilk siyasi partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası ve ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası konularına geçişte anlam bütünlüğü bakımından kolaylık sağlayabilir ve konuların birikimli ilerlemesi öğrencilerin de konuları daha kolay içselleştirebilmesi bakımından yol gösterebilir.

7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Konu Nasıl Ele Alınmıştır?

7. sınıf sosyal bilgiler dersi öğretim programı incelendiğinde etkin vatandaşlık öğrenme alanında şöyle bir kazanım yer almaktadır: “Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar”. Bu kazanımda TBMM’nin açılması, Cumhuriyet’in ilanı ve çok partili hayata geçiş denemeleri kısaca ele alınır. Bu doğrultuda 7.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarına bakıldığında MEB yayınlarının 2019 yılı 1.baskısında etkin vatandaşlık öğrenme alanı “Yaşayan Demokrasi” ünitesinin “Atatürk ve Demokrasi” konusu içerisinde çok partili hayata geçiş denemeleri sürecinden bahsedilmiştir (Ek-1). Kitabın ilgili bölümünde şu ifadeler yer almaktadır: “Cumhuriyetin İlanından sonra, hükümetin uygulamalarından memnun olmayan bazı milletvekilleri, meclisin tek siyasi partisi Cumhuriyet Halk Fırkası’ndan ayrılarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurmuştur. Cumhuriyet Halk Fırkası’na muhalif bir partinin çıkması Mustafa Kemal Atatürk’ü hiç rahatsız etmemiştir çünkü O, demokratik bir düzenin kurulmasını istemiştir.” (MEB, 2019, s. 186).

Partinin kapatılma sürecinden bahsedilirken ise şu ifadeler kullanılmıştır: “Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının programında "Dini inançlara ve fikirlere saygılıyız" maddesinin yer alması inkılapları istemeyenlerin bu parti etrafında toplanmasına neden olmuştur.1925’te Doğu’da çıkan Şeyh Sait Ayaklanması' nda bazı parti üyelerinin rolü olduğu gerekçe gösterilerek 3 Haziran 1925 tarihinde parti kapatılmıştır” (MEB, 2019, s. 186). Bu bağlamda bakıldığında partinin kapatılma sürecinde dini faktörlerin öne sürüldüğü mesajı verilmiştir. Kitabın ilgili bölümünde Atatürk, mecliste birden fazla siyasi parti olmasını neden istemiştir? sorusu sorulmuş ve 186.sayfada Atatürk’ün şu sözü verilerek aslında bu soruya cevap verilmiştir. “Memleket meselelerini tartışmalıyız. Hükümeti denetleme sistemi kurarak medeni ülkelerin parlamentolarına benzemeliyiz”. Burada şu noktaya dikkat çekmeliyiz. Muhalefet olgusu varlığıyla bile bazı tepkilere yol açabilir. İnkılaplara karşı çıkan ve bunlar sonucunda muhalif bir parti

ortaya çıkması sakıncalı gibi gözükse de aslında demokratik ilerlemenin ve ülkelerin parlamento sürecinde olmazsa olmazlarından birisidir.

Serbest Cumhuriyet Fırkası konusundan bahsedilirken kitapta şu şekilde bilgilere yer verilmiştir: “Farklı görüşlerin meclise yansıtılmasının ülke için faydalı olacağını düşünen Mustafa Kemal Atatürk, aynı zamanda yakın arkadaşı Fethi Okyar’a "Bir parti kur, başına geç ve düşüncelerini mecliste savun." demiştir. Mustafa Kemal Atatürk’ün de teşvikiyle çalışmalara başlayan Fethi Okyar, Türkiye Cumhuriyeti’nin ikinci muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası’nı kurmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkasının çalışmaları bir süre sonra farklı bir hal almaya başlamıştır. Bazı kişilerin, halkı inkılaplar aleyhine kışkırtması ile olaylar cumhuriyet karşıtı gösterilere dönüşmüştür. Bu durumdan rahatsız olan Fethi Okyar, kendi isteği ile partisini kapatmıştır” (MEB, 2019, s. 186). Bu bilgiler devamında Atatürk Dönemi’nde başka siyasi parti kurulmadığı ve çok partili yaşama kadar Cumhuriyet Halk Fırkası’ nın ülkeyi tek iktidar sahibi olarak yönettiği vurgulanmıştır.

7. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde MEB yayınlarının 2019 yılı 2.baskısı “etkin vatandaşlık” öğrenme alanı “Atatürk’ten Milletimize Armağan” ünitesinin içerisinde araştırmamızın konusu doğrultusunda belli kazanımlar yer almaktadır. Bu kazanımlardan örnek verecek olursak ilki şudur: “Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar.” (MEB, 2018, s. 25). Bu doğrultuda ders kitabında demokratik değerlere ve demokrasi uygulamalarına örnekler verilmiş ve demokrasinin ilkelerinden biri olan çoğulculuk ilkesi şöyle anlatılmıştır. “Demokratik devletlerde aynı fikirlere sahip olan insanlar bir araya gelerek siyasi partiler kurarlar. Birden çok siyasi parti sayesinde farklı siyasi düşünceler kendilerini ifade etme imkânı bulabilir. Farklı seçenekler içerisinde istediği siyasi partiye oy veren insanlar çoğulcu bir demokrasi ortamını yaşatırlar.” (MEB, 2019, s. 192). Buradan anlaşıldığı üzere demokrasinin akıbeti için aynı fikirlere sahip insanlar belli oluşumlar kurarlar. Siyasi parti adını alan bu oluşumların uzun soluklu ve demokratik ilerleyebilmesi için muhalefet olgusunun gerçekleşmesi gerekir.

Araştırmamızla ilgili olan söz konusu diğer kazanımın ise şöyledir: “Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar.” (MEB, 2018, s. 25). Bu kazanımın MEB 2.baskısında işleniş doğrultusuna bakacak olursak kitapta şu bilgiler yer almaktadır. “Demokrasinin tam anlamıyla işleyebilmesi için çok partili siyasi yaşama geçilmesi gerekiyordu. Birden çok siyasi partinin olması halkın seçme hakkını kullanması ve hükümetin denetlenebilmesi açısından daha demokratik bir ortam oluşturacaktı. Bu durumu fark eden Atatürk bu konuda çalışmalar yaptırmış ve çok partili yaşama geçiş denemeleri bu şekilde gerçekleşmiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (17 Kasım 1924) Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, A. Adnan Adıvar tarafından kurulmuştur. Türkiye’nin doğusunda meydana gelen bir ayaklanmada etkili olduğu gerekçesiyle bu parti kapatılmıştır. Böylece ilk çok partili hayata geçiş denemesi başarısız olmuştur.” (MEB, 2019, s. 205).

Burada Cumhuriyet Tarihi’nin ilk çok partili yaşamına geçiş denemesini yaşatan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’ ndan bahsedilmiştir. Partinin kapatılması sürecinde MEB 1.baskıda Şeyh Sait İsyanı ismi verilmiş olmasına rağmen 2.baskıda kapatılma sebebine doğuda bir ayaklanma olarak bahsedilmiş, Şeyh Sait İsyanı isim olarak verilmemiştir. 1.ve 2.baskıda Atatürk’ün muhalefet olgusuna karşı çıkmadığı aksine bu batılı parlamentolara benzerliğin ve demokratik ilkelere uymanın muhalefet olgusuyla gerçekleşeceği vurgusu yapılmıştır.

Çok partili hayata geçiş denemesinin ikinci partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası’ndan bahsedilirken ilgili ders kitabının 205.sayfasında Atatürk’ün Fethi Bey’e yazdığı mektuptan bahsedilmiş ve demokrasi hakkında Atatürk’ün görüşlerine yer verilerek örneklendirme yapılmıştır. Mektuptan alıntılar şu şekildedir: “Büyük Millet Meclisinde ve millet önünde millet işlerinin serbest tartışılması ve iyi niyet sahibi zatların ve fırkaların düşüncelerini ortaya koyarak milletin yüksek menfaatlerini aramaları benim gençliğimden beri taraftar olduğum bir sistemdir. Memnuniyetle tekrar görüyorum ki laiklik esasında

beraberiz. Büyük Mecliste aynı temele dayanan yeni bir fırkanın faaliyete geçerek millet işlerini serbest münakaşa etmesini cumhuriyet esaslarından sayanım. Bu itibarla görüşlerinizi takip için siyasi mücadeleye girmenizi şüphesiz iyi karşıladım.” (MEB,2019,205). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın başarısız sonuçlanması demokrasi yolunda ilerlemeyi yavaşlatmış olsa da engellememiş ve süreç ilerledikçe yeni bir siyasi oluşum denemesi sürecine gidilmiştir. Bu deneme sürecine eşlik eden parti Serbest Cumhuriyet Fırkası olmuştur.

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ders kitabı olarak onaylanmış yayınlardan örnek verecek olursak; Ekoyay Yayıncılık 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında “Yaşayan Demokrasi” ünitesi “Atatürk ve Demokrasi” konu içeriğinde Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri sürecinden bahsedilirken konular detaya inilmeden temel bilgiler verilmiştir (Ek-2). Ders kitabının 190.sayfasının bir bölümünde Atatürk'ün şu sözüne yer verilmiştir: “Memlekette muhalif bir fırka teşkil etmek lazımdır. Böyle bir fırka vücuda gelirse Mecliste tartışma daha serbest olur. Mesela, siz böyle bir fırkanın başına geçerseniz bildiklerinizi serbestçe Mecliste söylersiniz. Bu suretle uygulamada görülen birçok hatalar önü alınmış olur.” ve bu söz bağlamında 3 soru sorularak cevaplanması istenilmiştir. Sorular şu şekildedir (Azer, 2019, s. 190):

1. Atatürk bu sözü neden söylemiştir?
2. Atatürk kendi partisine muhalefet yapacak bir başka partinin kurulmasını neden istiyor?
3. Siyasi partiler ile demokrasi arasında nasıl bir ilişki vardır?

Sorulan sorular Atatürk ve Demokrasi konusunu özetler nitelikte olmuş ve konunun bir bütün içinde değerlendirilmesi düşünülmüştür. Atatürk'ün sözlerine yer verilmiş olması da öğrencilerin güdülenme seviyelerinin artmasına yol açabilir ve üst düzey düşünme becerilerinin geliştirmeleri analiz etme, çıkarımda bulunma noktalarında kolaylık sağlamış olabilir.

8. Sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitaplarında Konu Nasıl Ele Alınmıştır?

8. sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitapları arasında incelenen kaynaklar, MEB 1.ve 2.Baskı, Bir-Yay, Nev Kitap ve Ders Destek Yayınları'dır. 8.Sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı incelendiğinde, Atatürk Dönemi Çok Partili Hayat Denemeleri içeriğine uygun üniteler ve kazanımlar mevcuttur. Ders kitabında ilgili araştırma konusu “Demokratikleşme Çabaları” ünitesi içerisinde “Atatürk Dönemi Demokratikleşme Yolunda Atılan Adımlar” başlığı altında verilmiştir. İlgili kazanımlar ise şu şekildedir: “1.Atatürk Dönemi'ndeki demokratikleşme yolunda atılan adımları açıklar. 2. Mustafa Kemal'e suikast girişimini analiz eder.3. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik tehditleri analiz eder.” (MEB, 2018, s. 14).

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış 8.Sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitapları 1.ve 2. Baskı incelendiğinde, kazanımların ünite konularına entegre edildiği görülmektedir (Ek-3, Ek-4). Kazanımlar doğrultusunda demokratikleşme yolunda atılan adımların kavratılması istenmiş ve Türkiye'de kurulan Cumhuriyet Tarihi'nin ilk siyasi partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası, Türkiye'nin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Türkiye'nin ikinci muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası hakkında detaylı bilgilere yer verilmiştir. Terakkiperver Cumhuriyet Halk Fırkası konusuna giriş yapılmadan önce 2. baskıda “Meclisteki bütün milletvekillerinin aynı partiye mensup olmasının demokrasi açısından sakıncaları nelerdir?” (MEB, 2019, s. 144) sorusu sorularak muhalefet olgusunun demokrasinin bir gerekliliği olduğu vurgusu yapılmaya çalışılmıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucu üyelerinin Atatürk'ün yakın silah arkadaşlarının oluşu ve muhalif olma nedenleri MEB.1baskı sayfa 174'te şu şekilde ifade edilmektedir “Millî Mücadele'de kader birliği yapmış lider kadro, inkılapların yapılması sürecinde Mustafa Kemal'le fikir ayrılığına düştü. Cumhuriyetin ilan edilmesi, halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı hanedanına mensup kişilerin yurt dışına çıkarılmasıyla görüş ayrılıkları giderek derinleşti. Halk Fırkası'ndan bazı milletvekilleri parti içinde muhalif bir grup oluşturdu”.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan bahsedilirken kuruluş sürecine, parti programlarına, program içeriğinin Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan farklı yönleri oluşuna, ekonomide liberalizmi ve yabancı

sermayeyi desteklediğine, partinin faaliyetlerine ve kapatılma süreçlerine ayrıntılı değinilmiştir. Partinin kapatılma süreci şöyle anlatılmıştır: “Ülkemizin doğusunda bir ayaklanma çıktı. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra ayaklananları yargılayan Doğu İstiklal Mahkemesi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının programında yer alan "Halkın düşünce ve inançlarına saygılıyız." ifadesinin ayaklananları cesaretlendirdiğini hükümete bildirdi. Hükümet de ayaklanmanın çıkmasında etkili olduğu gerekçesiyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kapattı (3 Haziran 1925). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yaklaşık altı ay faaliyet gösterebildi. Böylece çok partili siyasi hayata geçiş çalışmalarından ilki başarısızlıkla sonuçlandı.” (MEB, 2019, s. 144). Doğuda bir ayaklanma diye tabir edilen olayın Şeyh Sait İsyanı olarak anlatılması ve burada Musul Sorunları ve İngiltere-Türkiye ilişkilerine kısaca değinilmesi konunun bütününe görmek anlamında daha iyi sonuçlar verebilir.

Bakanlıkça onaylanmış farklı yayınevlerinden olan Ders Destek, Nev Kitap ve Bir-Yay yayıncılık 8.Sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarının perspektiflerinden de örnek vermek gerekirse Bir-Yay Yayınevi’nin hazırlamış olduğu ders kitabında MEB kaynaklarından farklı olarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’ndan bahsedilirken Kazım Karabekir’in, Serbest Cumhuriyet Fırkası’ndan bahsedilirken de Ali Fethi Okyar’ın biyografilerine yer verilmiştir. Karakter tanımları yapılarak öğrencilerin bilgi ve anlama seviyelerinin artmasına kolaylık sağlanmıştır (Ek-5, Ek-6). Farklı yayınevleri konuların işleniş ve aktarılış şeklini kendi perspektifleriyle yorumlamış olsalar da kazanımlar hepsinde ortaktır ve konular bu çerçeveden uzaklaşmadan aktarılmıştır.

Demokratikleşme sürecinden bahsedilirken Mustafa Kemal Paşa’ya yönelik gerçekleştirilen suikast girişimine yer verilmiştir. Hemen hemen her inkılabın gerçekleşme sürecinde karşılaştığı tipik bir sorun vardır yapılacak inkılabı benimseyenler olacağı kadar kabul etmeyenler ve bu doğrultuda halkı galeyana getirenler olması. Mustafa Kemal Paşa’yı hedef alan bu suikastın temelinde de bu sorunlar yatar ve İzmir’e yapılacak olan gezi sırasında suikast gerçekleştirilmek istenir. Kitapta suikastın gerçekleşmemesinin sebebi de açıklanmış Giritli Şevki’nin pişmanlık duyarak suikast olacağı haberini Mustafa Kemal Paşa’ya vermesiyle suikast gün yüzüne çıkmış ve gerçekleşmemiştir. Halk, suikast girişimlerinden üzüntü ve kaygı duymaları sonucu Mustafa Kemal Paşa’nın kaldığı otelin önüne gelmiş ve O’na destek olmak istemişlerdir. Bu noktada Mustafa Kemal Paşa ölse bile halkının Cumhuriyet ve ilkelerini devam ettireceğine güveni tamdır ve yayınladığı bildiri de naçiz vücudunun elbet bir gün toprak olacağını fakat Türkiye Cumhuriyeti’nin ilelebet yaşayacağını diyerek cumhuriyet rejiminin kısa süreli değil sonsuza kadar var olacağına işaret etmiştir (Kurt, 2019, s. 165). Cumhuriyet ve demokrasi olgularını her daim yaşatmak için uğraşan, vatan ve millet aidiyetini içselleştiren nesiller yetişmesi vurgulanmıştır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Ümmet bilincinin yüzyıllarca sürdüğü Osmanlı devlet düzeninden yeni bir milli devlet inşa etmek ve kurulan yeni devletin yönetim biçimi olarak Osmanlı geleneklerinden ayrılarak, halk egemenliğine dayanacak olması ve beraberinde bazı inkılapların gerçekleşecek olması, Millî Mücadele’de Mustafa Kemal Paşa ile yürüyenlerin bazılarıyla yollarının ayırmasına neden olmuştur. Silah arkadaşlığından siyasi ayrılmaya gidilen süreçte Atatürk’ün önderliğine ve gerçekleştirilen inkılaplara karşı farklı sebeplerle oluşmuş muhalefet grupları ortaya çıkmıştır.

Saltanatın kaldırılmasını, Cumhuriyet’in ilanı ve sonrasında yaşananları, Halifeliğin kaldırılmasını yanlış bulanlar olduğu gibi bu yapılan inkılapların yapılış hızını ve halkın buna hazır olmadığını düşünen kesimler de olmuştur ve bu kişiler Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kurulmasında rol oynamıştır.

İlkerin tarihteki yeri her zaman farklı olmuştur bu doğrultu da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Türkiye’nin Cumhuriyet tarihinde ilk muhalefet partisi olarak karşımıza çıkmıştır. Hem ilk muhalefet partisi oluşundan hem de kurucu kadrosundaki bazı isimlerin bir dönem Mustafa Kemal Paşa’yla Millî mücadeleye katılmış, silah arkadaşlığı yapmış kişilerin oluşundan dolayı önemi daha da artmıştır.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, kuruluşundan yedi ay sonra kapatılmıştır. Kuruluşu kadar kapatılışı da önem arz eden bir parti olmuştur. Şeyh Sait İsyanı, partinin kapatılma sürecinde en çok ses getiren olay olmuştur. İsyân, başlangıçta şeriat düzenini geri getirmek olarak ortaya çıkmış olsa da zamanla siyasi emellerin de isyana sebep olduğu görülmüştür. Bu doğrultudaki tartışma günümüze kadar gelmiştir. Günümüzde de isyanın etnik nedenlerle oluştuğunu düşünenlerin yanında İslami gerekçelerle çıkmış olduğunu düşünen kesimler mevcuttur. İsyân sonuçları itibarıyla Türkiye Cumhuriyeti tarihinde olumsuz örnekler arasında yerini almıştır. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasında, Musul'a gereken ilgi ve önem verilemediğinden dolayı Musul'un İngilizlerin eline geçmesinde etken olmuştur.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasıyla iyi niyetli bir girişim olumsuz sonuçlanmıştır. Dönemin şartları demokratikleşme yolunda atılan adımı sekteye uğratsa da durduramamış ve ilerleyen süreçte yeni bir parti oluşumuna gidilmiştir. Yeni kurulacak Serbest Cumhuriyet Fırkası; kurucu kadrosu, kuruluş yöntemi, parti programı gibi birçok konuda Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasından ayrı yönleri olsa da gerçekleştirilmek istenen ikisinde de cumhuriyet döneminde demokratikleşme sürecine katkı sağlamak ve çok partili siyasi yaşamı kurmak olmuştur.

Cumhuriyet dönemi çok partili siyasi hayata geçiş denemelerinin Sosyal Bilgiler ve İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında ele alınış şekli, 4.,5.ve 6.sınıflarda demokratikleşme, cumhuriyetçilik, siyasi parti kurma şeklinde asıl konuya bir zemin oluşturma ve hazır bulunuşluğu arttırma şeklinde olurken yaş ve sınıf düzeyi arttıkça ders kitaplarında konunun ele alınış boyutu derinleşmiş, muhalefet oluşturmanın demokrasi için gerekli olduğu ve her demokratik adımın da her zaman olumlu sonuçlar doğurmadığı görülmüş bu doğrultuda bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır.

Tarihin tekerrür boyutunu düşünürken gerekli dersler çıkarılmazsa yaşanmış olumsuz olayların tekrarlanabileceğini de unutmamak gerekir. Tarihten doğru dersler çıkarmak, varılacak doğru noktasına yaklaşmak konusunda her zaman kolaylık sağlar. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile, demokrasinin gerekliliği için tek parti iktidarından uzaklaşıp çok partili siyasi hayat için adım atılmış olsa da bu bir denemeden öteye gidememiştir. Bir sonraki denenecek adım Serbest Cumhuriyet Fırkası olacaktır. Bu doğrultu da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın da Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında ve ders kitaplarında ele alınış şeklinin de incelenmesi gerekmektedir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası, Türk demokrasisinin gelişme süreci içinde önemli ve çok partili hayata geçiş için hazırlık aşaması niteliğindedir. Bu nedenle ders kitaplarında daha geniş yer almaları gerekir. Bu dönem hakkında verilecek doğru bilgi ve kazanımlar öğrencileri demokrasi konusunda bilinçlendirecek, 15 Temmuz hain darbe girişimi benzeri olayların yeniden yaşanmasını önlemeye katkıda bulunacaktır.

Kaynakça / Reference

- Acar, Hasan. (2019). Türk siyasal hayatında Şeyh Sait isyanı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(3), 2934-2952. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/758324>
- Al, G. (2006). *II. meşrutiyet dönemindeki en büyük muhalefet hürriyet ve itilâf fırkası*. [Yüksek Lisans Tezi Osmangazi Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Alkan, M. (2004). Hüseyin rauf orbay’ın hayatı (1880-1964). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 20(59), 597-642. <https://doi.org/10.33419/aamd.702817>
- Ataş, Ç. & Ataş. U. (2019). *8.sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı*. Bir-Yay Yayınevi, Ankara.
- Atatürk, M. K. (1999). *Nutuk*. Ankara.
- Atatürk’ün Tamim, T. Beyannameleri (1991). *Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.*
- Atatürk, G. M. K. (1958). Türkiye Büyük Millet Meclisi zabıt ceridesi. *Devre: 2 18, c:14. Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası*
- Ateş, N. Y. (1998). *Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ve terakkiperver cumhuriyet fırkası*. Der Yayınları. İstanbul
- Avcı, C. (2010). *İzmir suikastı:(bir suikastın perde arkası)*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Avcı, C. (2013). *Sultanattan cumhuriyete demokratik olgunlaşma tarihi (1789-1938)*. IQ Kültür Sanat.
- Aydemir, Ş. S. (2005). *İkinci adam 1884-1938*. Cilt: I, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Aydın, N. Z. (2016). İttihat ve terakki fırkası’nın terakkiperver cumhuriyet fırkası üzerine etkisi. *Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (3)2,303-315, [10.17121/ressjournal.511](https://doi.org/10.17121/ressjournal.511)
- Azer, H. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı*. Ankara: Ekoyay Yayıncılık
- Babaoğlu, R. (2012). Nutuk ve hatıralar ekseninde terakkiperver cumhuriyet fırkası olayı ve süreci. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*. 11(22),63-108. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iuydta/issue/957/10793>
- Burak, D.M. (2003). Osmanlı devleti’nde jön türk hareketinin başlaması ve Etkileri. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*.Cilt 14, Sayı 14, 291 – 318. https://doi.org/10.1501/OTAM_0000000502
- Bülbül, G. (1989). İslahat fermanı’nı hazırlayan sebepler ve ıslahat fermanı. *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2(2), 157-179.
- Çavdar, T. (1999). *Türkiye’nin demokrasi tarihi 1839-1950*, 2. B., Ankara, İmge Kitabevi.
- Cebesoy, A. F. (2022). *Siyasi hatıralar-büyük zaferden Lozan’a*. c.1, Temel Yayınları, İstanbul.
- Çoker, F. (1995). *Türk Parlamento Tarihi: Millî Mücadele ve TBMM I. Dönem 1919-23*.
- Creswell, J. W. (2017). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem araştırmaları*. (Çev. S. B. Demir 1. Baskı). Ankara: Eğiten Kitap. (Orijinal çalışma 2013 yılında yayımlandı.)
- Deniz, M. (2007). *Türk basınında Şeyh Sait isyanı*. [Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Duman, Ö. (2008). *II. Meşrutiyet’e tepkiler*. [Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Durdu, M. B. (2003). Osmanlı devleti’nde jön türk hareketinin başlaması ve etkileri. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 14(14), 291-318. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/114174>
- Ekici, Y. (2017). Türk demokrasi hayatında cumhuriyet halk fırkası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(2), 249-360. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.346555>
- Ekincikli, M. (2012). Türk demokrasi kültürünün gelişim sürecinde terakkiperver cumhuriyet fırkası’nın kuruluşu. *Gazi Akademik Bakış*, (11), 151-164. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/73900>
- Ertan, T. F. (2012). *Başlangıcından günümüze Türkiye Cumhuriyeti tarihi*. 8b. Siyasal Kitabevi
- Gökçe, O. (2013). İstiklal mahkemeleri ve Şeyh Sait davası. *Genç Hukukçular*, 277-289.

- Gümüş, M. (2008). Anayasal meşrûti yönetime medhal: 1856 ıslahat fermanı'nın tam metin incelemesi. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 47(8), 215-240. <https://search.trdizin.gov.tr/yayin/detay/79628/anayasal-mesrutiyet-yonetime-medhal-1856-ıslahat-fermaninin-tam-metin-incelemesi>
- Güray, Ş. (2020). Çok partili hayata geçiş ve terakkiperver cumhuriyet fırkası. *Türk dünyası Araştırmaları*, 125(247), 405-420. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tda/issue/56555/749576>
- Güvercin, Ö. (2007). *Terakkiperver cumhuriyet fırkası'nın türk siyasal hayatındaki yeri*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Karpat, K. H. (2012). *Kısa Türkiye tarihi, 1800-2012* (pp. 47-69). Timaş.
- Kaya, H. (2013). Millî mücadele ve refet (bele) paşa. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 23(2), 21-59. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/403536>
- Kırmıt, Ö. F. (2015). Nutuk, hatıratlar ve kaynaklar ekseninde şeyh sait isyanı ve süreci. *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3; Sayı 6-7 2015; 105-118, <https://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12436/199>
- Kızılok, N. A. (2021). *Milliyetçi hareketteki fikir ayrılığı: cumhuriyetin ilk muhalefet partisi terakkiperver cumhuriyet fırkası*. [Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Kocaman, H., & Ceylan, M. (2016). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet fırkası:terakkiperver cumhuriyet fırkası. *Yasama Dergisi*, (34), 5-23.
- Koç, N. (2013). Şeyh sait ayaklanması. *Elektrik Türkçe Çalışmaları*, 8(2).
- Kurt, Ö. (2019). *8.sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı*. Nev Kitap, Ankara.
- MEB. (2019). *7.sınıf sosyal bilgiler ders kitabı*, 1.ve 2. Baskı.
- MEB. (2019). *8.sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı*, 1.ve 2.Baskı.
- MEB. (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı* (ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar), Ankara
- MEB. (2018). *T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programı* (Ortaokul 8. Sınıf), Ankara
- Müezzinoğlu, E. (2018). Türk siyasal hayatının vakitsiz doğan çocuğu: terakkiperver cumhuriyet fırkası. *Evrensel Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 44-79. <https://doi.org/10.38000/juhis.491174>
- Orbay, R. (2004). *Cehennem değirmeni*. Truva Yayınları, İstanbul.
- Özkan, U. B. (2019). *Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi*. Ankara: Pegem Akademi, 4.
- Öztoprak, İ. (2023). *Terakkiperver cumhuriyet fırkası*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/terakkiperver-cumhuriyet-firkasi/> adresinden 25.10.2023 tarihinde erişilmiştir.
- Öztürk, K. (1993). *Türk parlamento tarihi-TBMM 1. dönem 1920-1923*, C. 3.
- Öztürk, K. (1993). *Türk parlamento tarihi-TBMM 11. dönem 1923-1927*, C. 3.
- Sencer, M. (1974). *Türkiye'de siyasal partilerin sosyal temelleri*. May Yayınları, İstanbul
- Soyak, H. R. (1973). *Atatürk'ten Hatıralar*. c. 1). İstanbul
- Tunaya, T. Z. (1988). *Türkiye'de siyasal partiler, c. 1. ikinci meşrutiyet dönemi*, Hürriyet Vakfı yayınları, İstanbul...
- Tunçay, M. (1981). *T.C. 'nde tek-parti yönetimi'nin kurulması (1923-1931)* (c. 1). Yurt Yayınları.
- Turan, M. (2012). Atatürk'ün Ankara'ya gelişi: milli temsil meselesi. *Gazi Akademik Bakış*, (10), 1-24.
- Tüysüz, S. (2019). *8.sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ders kitabı*. Ders Destek Yayınları, Ankara.
- Uyar, H. (2012). *Tek parti dönemi ve cumhuriyet halk partisi*. Boyut Kitapları, İstanbul
- Uzun, H. (2010). Tek parti döneminde yapılan cumhuriyet halk partisi kongreleri temelinde değişmez genel başkanlık, kemalizm ve milli şef kavramları. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 9(20), 233-271. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ctad/issue/25241/266900>
- Uzun, T. (2004). Birinci TBMM'de siyasal yapı ve muhalefet. *Derin Akademik Araştırma Makalesi*, 6(21).
- Ünal, S. (2015). Türkiye'de 1923-1960 yılları arasında kapatılan siyasi partiler. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 100-156. <https://doi.org/10.17828/yasbed.43547>
- Yalçın, D. (2000). Türkiye cumhuriyeti tarihi 1. c *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları*, Ankara.
- Yamaç, M. (2014). İlk anayasa (1876 kanun-i esasisi). *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*. c.3, s.5

- Yeşil, A. (2002). *Terakkiperver cumhuriyet fırkası’nın siyasi kimliği. türkler*, XVI. edt: Hasan Celal Güzel-Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 546, 551.
- Yıldırım, A. (1999). *Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi*. Eğitim ve Bilim, 23(112).
- Yüceer, S. (2002). *Cumhuriyet dönemi çok partili hayata geçiş sürecinde ilk girişim: terakkiperver cumhuriyet fırkası*. Türkler Ansiklopedisi, 16, 538.
- Zürcher, E.J. (2003). *Cumhuriyet’in ilk yıllarında siyasal muhalefet terakkiperver cumhuriyet fırkası (1924–1925)*. Çeviren: Gül Çağalı Güven, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Zürcher, E. J. (2006). Terakkiperver cumhuriyet fırkası ve siyasal muhafazakârlık. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, 5, 40-65.

EKLER

EK-1. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı, MEB,2019,186,1.Baskı

Cumhuriyetin ilanından sonra, hükümetin uygulamalarından memnun olmayan bazı milletvekilleri, meclisin tek siyasi partisi Cumhuriyet Halk Fırkasından ayrılarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurmuştur. Cumhuriyet Halk Fırkasına muhalif bir partinin çıkması Mustafa Kemal Atatürk'ü hiç rahatsız etmemiştir çünkü O, demokratik bir düzenin kurulmasını istemiştir. Mustafa Kemal Atatürk, bu konu ile ilgili düşüncesini de şu şekilde ifade etmiştir:

"Memleket meselelerini tartışmalıyız. Hükümeti denetleme sistemi kurarak medeni ülkelerin parlamentolarına benzemeliyiz."

Resul Babaoğlu, *Nutuk ve Hatıralar Ekseninde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, s. 83

Mustafa Kemal Atatürk, mecliste birden fazla siyasi parti olmasını neden istemiştir? Açıklayınız.

Görsel 8. 19: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Kurucuları

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının programında "Dini inançlara ve fikirlere saygılıyız." maddesinin yer alması inkılapları istemeyenlerin bu parti etrafında toplanmasına neden olmuştur. 1925'te Doğu'da çıkan Şeyh Said Ayaklanması'nda bazı parti üyelerinin rolü olduğu gerekçe gösterilerek 3 Haziran 1925 tarihinde parti kapatılmıştır.

1929'da başlayan dünyadaki ekonomik bunalım, Türkiye'yi de olumsuz etkilemiştir. Bazı milletvekilleri Türkiye'de yaşanan ekonomik bunalımdan, hükümetin ekonomi politikalarını sorumlu tutmuştur. Bu milletvekilleri, farklı bir ekonomik politika yürütülmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Bu düşünceleri savunanların başında eski başbakanlardan Fethi Okyar ile Celal Bayar gelmektedir.

Farklı görüşlerin meclise yansıtılmasının ülke için faydalı olacağını düşünen Mustafa Kemal Atatürk, aynı zamanda yakın arkadaşı Fethi Okyar'a, "Bir parti kur, başına geç ve düşüncelerini mecliste savun." demiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün de teşviki ile çalışmalara başlayan Fethi Okyar, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci muhalefet partisi olan Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurmuştur.

Görsel 6. 20: Gazete Habert

Atatürk Dönemi'ne ait bazı demokratik gelişmeleri gösteren aşağıdaki tarih şeridini inceleyiniz.

4-11 Eylül 1919
Sivas Kongresi'nin
Yapılması

12 Ocak 1920
Son Osmanlı Mebusan
Meclisinin Açılışı

23 Nisan 1920
TBMM'nin
Açılışı

1 Kasım 1922
Saltanatın
Kaldırılması

EK-2. 7.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı, Ekoyay Yayıncılık,2019,170

Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri

Atatürk'ün en büyük ideali ve özlemi, Mecliste iktidar partisinin yanında muhalefet partilerinin de bulunmasıydı. O bir muhalefet partisinin çok şeyi değiştireceğine inanıyordu. Vatandaşlar egemenlik haklarını gerçek anlamda bu şekilde kullanabilecekti. Hallta millî egemenlik fikri ve bilinci geliyecek, iktidarın kusurları açıkça ortaya konabilecekti. Kısaca demokrasi gerçek anlamda hayat bulacaktı.

Demokrasinin vazgeçilmezlerinden olan siyasi partiler Milli Mücadele’nin kazanılmasından sonra ortaya çıkmaya başladı. Bunlar; Halk Fırkası (Cumhuriyet Halk Fırkası), Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkasıdır. Mustafa Kemal, 1923’te gerçekleştirilmek istediği inkılapları belli bir program içinde yapabilmek için genel başkanlığını üstlendiği Halk Fırkasını kurdu. Daha sonra parti, Cumhuriyet Halk Fırkası adını aldı. Cumhuriyet Halk Fırkası, 1950’de yapılan genel seçimlere kadar ülkeyi aralıksız yönetti. 1924’te Halk Fırkasında yer alan bazı milletvekilleri fikir ayrılığına düşerek partiden ayrıldılar ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurdular. Genel başkanlığını Kâzım Karabekir’in yaptığı parti kısa süre sonra ülke içinde çıkan bir ayaklanmayla ilişkili olduğu gerekçesiyle kapatıldı. 1930’da Mustafa Kemal, çok partili demokratik hayata geçiş için arkadaşı Fethi (Okyar) Bey’den yeni bir parti kurmasını istedi. Böylece Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruldu. Ancak bu parti de Fethi Bey tarafından inkılaplara karşı olanların partiye girdiği gerekçesi ile kapatıldı. Atatürk’ün istediği çok partili demokratik hayat 1946’da başladı.

6.10
Millî Mücadele’de önemli hizmetleri olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucuları bir arada. Soldan sağa: Kâzım Karabekir, Refet Bele, Dr. Adnan Adıvar, H. Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy.

Etkinlik Zamanı

Atatürk’ün aşağıdaki sözünü okuyunuz ve soruları cevaplayınız.

Memlekette muhalif bir fırka teşkil etmek lazımdır. Böyle bir fırka vücuda gelirse Mecliste tartışma daha serbest olur. Mesela, siz böyle bir fırkanı başına geçerseniz bildiklerinizi serbestçe Mecliste söylersiniz. Bu suretle uygulamada görülen birçok hataların önü alınmış olur.

Osman Okyar, Mehmet Seyitdanışoğlu, Fethi Okyar’ın Anıları, s. 96 (Düzenlenmiştir.)

1. Atatürk bu sözü neden söylemiştir? Açıklayınız.

2. Atatürk kendi partisine muhalefet yapacak bir başka partinin kurulmasını neden istiyor? Açıklayınız.

3. Siyasi partiler ile demokrasi arasında nasıl bir ilişki vardır? Açıklayınız.

ETKİN VATANDAŞLIK

Çok Partili Yaşama Geçiş

Milli Mücadele yıllarında Anadolu Müdafaa-i Hukuk Grubunu kuran Mustafa Kemal Atatürk daha sonra bu gruba Halk Fırkası adını vermiştir. 9 Eylül 1923'de kurulan Halk Fırkası, 1924'de Cumhuriyet Halk Fırkası ismini almıştır. 1935'ten itibaren Cumhuriyet Halk Partisi adıyla siyasi hayatına devam etmiştir.

Demokrasinin tam anlamıyla işleyebilmesi için çok partili siyasi yaşama geçilmesi gerekiyordu. Birden çok siyasi partinin olması halkın seçme hakkını kullanması ve hükümetin denetlenebilmesi açısından daha demokratik bir ortam oluşturacaktı. Bu durumu fark eden Atatürk bu konuda çalışmalar yaptırmış ve çok partili yaşama geçiş denemeleri bu şekilde gerçekleşmiştir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (17 Kasım 1924) Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, A. Adnan Adıvar tarafından kurulmuştur. Türkiye'nin doğusunda meydana gelen bir ayaklanmada etkili olduğu gerekçesiyle bu parti kapatılmıştır. Böylece ilk çok partili hayata geçiş denemesi başarısız olmuştur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında yeni bir partinin kurulmasına neden ihtiyaç duyulmuş olabilir? Söyleyiniz.

İkinci deneme ise Serbest Cumhuriyet Fırkasının 1930 yılında kurulması ile gerçekleşmiştir. Bu partinin kurulmasını bizzat Atatürk Fethi Okyar'a teklif etmiştir. Fethi Okyar, Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurarak çalışmalara başlamıştır. Hızla büyüyen partiye inkılaplara karşı olanlar girince Fethi Okyar partiyi feshetmiştir. Böylece çok partili yaşama geçişin ikinci denemesi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

1946 yılına gelinceye kadar tekrar çok partili hayata geçiş denemesi yapılmamıştır. Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti kurulmuştur. Demokrat Partinin katıldığı 1946 seçimlerinden sonra çok partili siyasi hayata geçilmiştir.

BİLİYOR MUSUNUZ?

Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşu vesilesiyle Atatürk'ün Fethi Bey'e yazdığı şu mektup onun demokrasi hakkındaki görüşlerini belirtmesi bakımından çok önemlidir. "Büyük Millet Meclisinde ve millet önünde millet işlerinin serbest tartışılması ve iyi niyet sahibi zatlardan ve fırkaların düşüncelerini ortaya koyarak milletin yüksek menfaatlerini aramaları benim gençliğimden beri taraftar olduğum bir sistemdir. Memnuniyetle tekrar görüyorum ki laiklik esasında beraberiz. Büyük Mecliste aynı temele dayanan yeni bir fırkanın faaliyete geçerek millet işlerini serbest münakaşa etmesini cumhuriyet esaslarından sayarım. Bu itibarla görüşlerinizi takip için siyasi mücadeleye girmenizi şüphesiz iyi karşıladım."

Aşağıda verilen bilgileri uygun oldukları döneme göre işaretleyiniz.

	İlk Çok Partili Hayata Geçiş Denemesi	Kadınlara Seçme Hakkı Verilmesi	Çok Partili Hayata Geçilmesi
Atatürk Dönemi'nde	✓		
Atatürk'ten Sonra			

EK-4. 8.sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Ders Kitabı, MEB,2019,144,2.Baskı

5.1.3. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (17 Kasım 1924)

Meclisteki bütün milletvekillerinin aynı partiye mensup olmasının demokrasi açısından sakıncaları nelerdir?

İster iktidar ister muhalefet partisi olsun bütün siyasi partiler ülkeye hizmet etmek için vardır. Muhalefet ve iktidar partileri birbirlerinin tamamlayıcısıdır. Muhalefet partileri; iktidar partisinin icraatlarını takip eder, yanlış gördüğü uygulamalar hakkında iktidar partisini uyarır ve kendi önerilerini sunarlar. İktidar partisi de muhalefet partilerinin önerilerini dikkate alarak ülke menfaatlerine en uygun adımı atar. Bu şekilde el ele veren iktidar ve muhalefet partileri halkın refah ve huzuruna hizmet ederler. Ülkede demokratik yönetim ve anlayışın gelişmesine katkı sağlarlar.

Halk Fırkasının kuruluşundan kısa bir süre sonra parti içinde görüş ayrılıkları çıkmaya başladı. Bazı inkılaplara ve bunların yapıldığı şekillerine yönelik eleştiriler, parti içinde yeni bir muhalif grup oluşturdu. Bu grup içinde yer alan, Milli Mücadele’nin önde gelen isimlerinden Kâzım Karabekir, Ali Fuat (Cebeşoy), Rauf Bey (Orbay), Refet Bey (Bele) ve Adnan Bey (Adivar) Halk Fırkasından istifa ederek Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla yeni bir parti kurdular (17 Kasım 1924) (Görsel 5.3). Partinin genel başkanlığına Kâzım Karabekir getirildi (Görsel 5.4).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kuruluşuyla cumhuriyet tarihinde ilk kez çok partili siyasi hayat başladı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurucuları, cumhurbaşkanının aynı zamanda bir partinin genel başkanı olmasına itiraz ediyor ve ekonomide serbest girişimi esas alan “liberal modeli” savunuyorlardı. Parti yöneticilerine göre inkılaplar zamana yayılmalı ve halka anlatılarak yavaş yavaş yapılmalıydı.

5.3 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kuruluş haberi, Resimli Gazete

5.4 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurucuları, soldan sağa: Adnan Bey (Adivar), Ali Fuat (Cebeşoy), Kâzım Karabekir, Rauf Bey (Orbay), Refet Bey (Bele).

Halk Fırkasından istifa eden milletvekillerinden bazıları, birkaç ilde teşkilatlanabilmiş olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına katıldı. Bu durum iki parti arasında rekabete neden oldu. Tam da o günlerde ülkemizin doğusunda bir ayaklanma çıktı. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra ayaklananları yargılayan Doğu İstiklal Mahkemesi, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının programında yer alan “Halkın düşünce ve inançlarına saygılıyız.” ifadesinin ayaklananları cesaretlendirdiğini hükümete bildirdi. Hükümet de ayaklanmanın çıkmasında etkili olduğu gerekçesiyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kapattı (3 Haziran 1925). Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yaklaşık altı ay faaliyet gösterebildi. Böylece çok partili siyasi hayata geçiş çalışmalarından ilki başarısızlıkla sonuçlandı.

Yine Büyük Nutuk'ta açıkladığı parti programının ilkeleri demokratikleşme çabalarını kanıtlar niteliktedir: Egemenlik ulusundur, TBMM dışında başka hiçbir makam milletin kaderinde etkin olmaz, bütün yasaların düzenlenmesinde, yönetimin bütün ayrıntılarında, eğitimde, ekonomide ulusal egemenlik ilkelerine uyulacaktır.

Milli egemenliğin halk tarafından ve halk için uygulanmasına rehberlik etmek ve Türkiye'yi tam anlamıyla çağdaş, demokratik bir devlet hâline getirmek için bu adımın atıldığı parti tüzüğü belirlendi. Parti tüzüğü, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu tarafından onaylandı. Böylece 9 Eylül 1923'te "Halk Fırkası" adıyla yeni Türk devletinin ilk siyasi partisi kurulmuş oldu.

Partinin genel başkanlığına Mustafa Kemal seçildi. Halk Fırkası, Cumhuriyet'in ilanından bir süre sonra Cumhuriyet Halk Fırkası adını aldı. Mustafa Kemal 29 Ekim 1923'te cumhurbaşkanı seçilince parti başkanlığını vekâleten Başbakan İsmet Paşa'ya bıraktı. Cumhuriyet inkılaplarını gerçekleştiren parti, 14 Mayıs 1950'ye kadar ülkeyi yönetti. 14 Mayıs 1950'deki seçimlerden sonra ülke yönetimini, seçimleri kazanan "Demokrat Parti" devraldı.

Mustafa Kemal'in siyasi parti kurmasının temel amacı nedir? Değerlendiriniz.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (17 Kasım 1924)

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında amaç birliği yapan Milli Mücadele'nin lider isimleri, bağımsızlığın kazanılmasından sonra bazı konularda birtakım fikir ayrılıklarına düştü. Kazım Karabekir Paşa, Rauf Bey, Refet Paşa, Ali Fuat Paşa ve Adnan (Adıvar) Bey gibi isimler özellikle Cumhuriyet'in ilanı, halifeliğin kaldırılması ve Osmanoğulları ailesinden olanların yurt dışına çıkarılmaları konusunda Mustafa Kemal'e eleştirilerde bulundu. Bu isimler, Mustafa Kemal'in geleceğe yönelik düşünceleri ve hızlı inkılap hamleleri yerine eski toplumsal yaşayışı koruyarak daha gelenekçi ve yavaş bir ilerleme politikası düşünüyorlardı.

Kazım Karabekir ve Ali Fuat Paşaların ordudaki görevlerinden istifa edip milletvekili olarak çalışmaya karar vermeleri de bir siyasi parti kuracaklarına işaret ediyordu. Hükümet tarafı da yeni partinin kurulmasını olgunlukla karşılayacağını basın aracılığıyla duyurmuştu.

Bu gelişmelerden sonra 17 Kasım 1924'te İçişleri Bakanlığı'na başvuru yapılarak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu (Fotoğraf 5.3). Fırka, 27 Kasım 1924'te yaptığı toplantı ile Kazım Karabekir'i başkanlığa seçti. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet partisi oldu.

Fotoğraf 5.3: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurucuları

Partinin ana görüşü liberalizm ve demokrasidir. Yönetimde merkeziliğin kaldırılacağı, illerin yönetiminin yeniden düzenleneceği, işçi ve işveren haklarının eşit düzeyde savunulacağı, yabancı sermayenin destekleneceği konularına parti programında yer verildi. Programda ayrıca "partinin dinsel düşünce ve inançlara saygılı olduğu" belirtildi. Normal şartlarda doğal karşılanacak bu ifade; halifeliğin yeni kaldırıldığı, laiklik anlayışının henüz kökleşmediği bir ortamda, dini duyguları sömütörek halkı Cumhuriyet'e, ilerlemeye ve yenileşmeye karşı kıskırtmak isteyenlere fırsat oluşturuyordu. Aynı zamanda parti, inkılaplara karşı olanların da toplandığı bir yere dönüşüyordu. Bu konuda Atatürk şu sözleri söylemiştir:

EK-6. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı 7.sınıf Etkin Vatandaşlık Kazanımları,2018,25

6. ETKİN VATANDAŞLIK

Bu öğrenme alanı işlenirken barış değeriyle problem çözme becerisinin de öğrenciler tarafından edinilmesi sağlanmalıdır.

SB.7.6.1. Demokrasinin ortaya çıkışını, gelişim evrelerini ve günümüzde ifade ettiği anlamları açıklar.

Demokratik değerlere ve demokrasi uygulamalarına tarihimizden örnekler verilir.

SB.7.6.2. Atatürk’ün Türk demokrasisinin gelişimine katkılarını açıklar.

TBMM’nin açılması, Cumhuriyet’in ilanı ve çok partili hayata geçiş denemeleri kısaca ele alınır.

SB.7.6.3. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalarla ilişkilendirir.

SB.7.6.4. Demokrasinin uygulanma süreçlerinde karşılaşılan sorunları analiz eder.

Demokratik toplumlardaki antidemokratik uygulamalarla ilgili güncel sorunlar üzerinde durulacaktır.

Aile, okul ve toplumdaki demokratik uygulamalar üzerinde durulur.

EK-7. 8.sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı, Demokratikleşme Çabaları Kazanımları,2018,14

5. ÜNİTE: DEMOKRATİKLEŞME ÇABALARI

İTA.8.5.1. Atatürk Dönemi’ndeki demokratikleşme yolunda atılan adımları açıklar.

a) Cumhuriyet Halk Fırkası, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası ele alınır.

b) Demokratikleşme çabalarına ilişkin olarak Büyük Nutuk’ta yer alan kısımlardan kanıtlar gösterilir.

İTA.8.5.2. Mustafa Kemal’e suikast girişimini analiz eder.

İTA.8.5.3. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye Cumhuriyetine yönelik tehditleri analiz eder.

EXTENDED ABSTRACT

1. INTRODUCTION

When the social, social and economic developments that took place in the Ottoman Empire in the 19th century are examined, the activities and functions of the institutions were steps towards the formation of the Republic. It can be said that the desire and principle of equality and the desire and principle of participation in the administration, starting from the Sened-i İttifak, facilitated the Kanuni Esasi, the environment of which was prepared with the Tanzimat and Reform Edicts, and then created the environment for the Republic phenomenon.

The first political party in the history of the Republic of Turkey was the Republican People's Party (Party). It played an important role in the political shaping of Turkish History due to the fact that it carried out an important revolution, experienced single-party rule for a long time, and had direct and indirect relations with the Progressive Republican Party, which emerged as the first opposition party to be established, and the Free Republican Party, which was established in the following years. (Uzun, 2010, p. 234).

When the literature is examined, although various articles and theses have been written about the Progressive Republican Party and the democratic developments that emerged with it, it has been concluded that there is a gap in the way this issue is addressed in Social Studies textbooks and in this study, "The democratic developments in the first years of the Republic of Turkey in the Context of the Progressive Republican Party". "What are the developments?" "How were these developments handled in Social Studies, History of Revolution and Kemalism textbooks?" Answers to these questions were sought. As a result of the research conducted, a gap in this field has been filled and a new perspective has been added to the literature in line with the subject examined.

2. METHOD

Qualitative research method was used in this research. Qualitative research is a research method in which a qualitative process is followed to reveal situations and perceptions from real and holistic perspectives in a natural environment. It uses information collection methods such as document review, observation and interview (Yıldırım, 1999, p. 10). Document review was used as a data collection source in the research. Document review is a scientific research method defined as the collection, review, query and analysis of various documents as the primary source of research data (Özkan, 2019, p. 5). The study population of the research and related documents consist of primary school 4th, 5th, 6th and 7th grade Social Studies textbooks and 8th grade History of Revolution and Kemalism textbooks approved by the Ministry of National Education, Board of Education and Discipline.

3. FINDINGS, DISCUSSION AND RESULTS

Building a new national state from the Ottoman state order, where the Ummah consciousness lasted for centuries, and the fact that the new state would differ from Ottoman traditions as a form of government and be based on popular sovereignty, and that some reforms would take place, caused him to part ways with some of those who marched with Mustafa Kemal Pasha in the War of Independence. In the process of political separation from comradeship in arms, opposition groups formed for different reasons emerged against Atatürk's leadership and the reforms carried out.

While there were those who found the abolition of the Sultanate, the declaration of the Republic and what happened afterwards, and the abolition of the Caliphate wrong, there were also those who thought that the speed of these reforms was carried out and that the people were not ready for it, and these people played a role in the establishment of the Progressive Republican Party.

Firsts have always had a different place in history, and in this direction, the Progressive Republican Party emerged as the first opposition party in the history of Turkey's Republic. Its importance has increased both because it was the first opposition party and because some of its founding members were people who had participated in the National struggle with Mustafa Kemal Pasha and were comrades in arms.

The Progressive Republican Party was closed seven months after its establishment. It was a party whose closure was as important as its establishment. The Sheikh Said Rebellion was the most prominent event in the process of closing down the party. Although the rebellion initially emerged as a means of restoring the sharia order, over time it was seen that political ambitions also caused the rebellion. The debate in this direction has survived to this day. Today, some think that the rebellion occurred for ethnic reasons, as well as those who think that it broke out for Islamic reasons. In terms of the results of the rebellion, it has taken its place among the negative examples in the history of the Republic of Turkey. It was a factor in the closure of the Progressive Republican Party and the capture of Mosul by the British, as Mosul was not given the necessary attention and importance.

A well-intentioned initiative ended negatively with the closure of the Progressive Republican Party. Although the conditions of the period disrupted the step taken towards democratization, they could not stop it and a new party was formed in the following period. The newly established Free Republican Party; Although they differ from the Progressive Republican Party in many aspects such as its founding staff, establishment method, and party program, the aim of both of them was to contribute to the democratization process and establish multi-party political life during the republican period.

The way the attempts at transition to multi-party political life in the Republican period are discussed in the Social Studies, History of Revolution and Kemalism textbooks are in the form of creating a basis for the main subject and increasing readiness in the form of democratization, republicanism and establishing a political party in the 4th, 5th and 6th grades, while in the 4th, 5th and 6th grades, and as the grade level increased, the extent of the subject's treatment in the textbooks deepened, it was seen that creating opposition was necessary for democracy and that not every democratic step always produced positive results, and thus a perspective was tried to be developed in this direction.

When considering the repeating aspect of history, it should not be forgotten that negative events may be repeated if the necessary lessons are not learned. Learning the right lessons from history always makes it easier to get closer to the right point. Although the Progressive Republican Party moved away from single-party rule for the necessity of democracy and took steps towards multi-party political life, this could not go beyond an attempt. The next step to be tried will be the Free Republican Party. In this regard, the way the Free Republican Party is discussed in Social Studies Curriculums and textbooks should also be examined. The Progressive Republican Party and the Free Republican Party are important in the development process of Turkish democracy and are a preparatory stage for the transition to multi-party life. Therefore, they should be included more widely in textbooks. Accurate information and achievements to be given about this period will raise students' awareness about democracy and will contribute to preventing events such as the July 15 treacherous coup attempt from happening again.

ARAŞTIRMANIN ETİK İZİNİ

Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” kapsamında uyulması gerektiği belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarların araştırmaya katkı oranları (%50) eşittir.

Yazar 1: Araştırmanın tasarlanması, analiz ve raporlaştırma

Yazar 2: Araştırmanın tasarlanması, danışmanlık, geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarında araştırmaya katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı bulunmamaktadır. Bu bağlamda araştırmada herhangi bir çıkar çatışması söz konusu değildir.